चांदोबा

ऑक्टोबर १९९२

4

रिओ डी जनीरोची परिषद

गेल्या जून महिन्यात ब्राझीलच्या रिओ डी जनीरो नगरीत संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या नेतृत्वाखाली झालेल्या शिखर-परिषदेचा उद्देश होता 'पृथ्वीचे संरक्षण'. पृथ्वीवरील वातावरण अधिक कलुषित होऊ नये, पृथ्वीवर सर्व काही अधिक स्वच्छ ठेवण्यासाठी काय व्यवस्था करता येईल याबाबत विचार-परामर्ष करण्यासाठी हे शिखर-संमेलन योजण्यात आले होते. या संमेलनाची विशेषता म्हणजे यात जगातील ११५ देशांनी भाग घेतला होता. जगातील अधिकाधिक देशांचे नेते या परिषदेच्या निमित्ताने एका ठिकाणी आले, म्हणून या घटनेला इतिहासात विशेष महत्त्वाचे स्थान आहे.

या संमेलनात भाग घेणाऱ्या सर्व नेत्यांनी दोन गोष्टींवर विशेष भर दिला - विविधतेने भरलेली जीव-सृष्टि (बायोडायव्हर्सिटी) व पृथ्वीवरील उष्णतेची वाढ (ग्लोबल वॉर्मिंग). सर्व नेत्यांची भाषणे श्रोत्यांनी लक्षपूर्वक ऐकली. पण प्रसिद्ध आंतरराष्ट्रीय वातावरण संस्था 'ग्रीन प्लेस' ने आपला अभिप्राय दिला की या परिषदे द्वारे पृथ्वीच्या संरक्षणाच्या कामी काही विशेष कार्य घडले नाही.

संमेलनात चार मुलांनी ही भाग घेतला. कॅनडातील दोन, चिलीचा एक व जर्मनीचा एक अशी चार मुले मोठ्या उत्साहाने भाषणे करीत होती. या मुलांनी जे विचार मांडले त्यांनी परिषदेतील श्रोत्यात एक नवीन उत्साह संचारला. ते म्हणाले की पृथ्वीच्या संरक्षणासाठी आपण जे कार्य करतो, त्याची पद्धत आपण बदलली पाहिजे आणि सर्व राष्ट्रीय नेत्यांना हीच आमच्या मनातील गोष्ट सांगण्यासाठी आम्ही इतक्या लांबून या संमेलनात भाग घेण्यासाठी इथे आलो आहोत. कॅनडातून आलेली १२ वर्षे वयाची मुलगी सिवेर्न सुजुकी आपल्या भाषणात म्हणाली-

"मी आपल्या भविष्यासाठी झगडत आहे. सर्व जगातील भूक व तृष्णा यांनी त्रस्त झालेल्या मुलांच्या वतीने मी बोलत आहे. या धरतीवर क्षणोक्षणी जे मूक प्राणी व पक्षी मृत्यु-मुखी पडत आहेत त्यांच्या भावना मी

व्यक्त करीत आहे. उन्हातून चालताना मला भीति वाटते की साचलेल्या ओझोनच्या छिद्रांतून कोणकोणते घातक रासायनिक पदार्थ बाहेर पडत असतील कोण जाणे! या पृथ्वीवरील परिस्थिति केव्हा ही सुधारो, मी तुम्हाला एवढीच प्रार्थना करणार आहे की तिला अधिक दूषित करू नका. तुमच्या सारख्या थोर मंडळींना माझे विचार सांगण्यासाठी खूप लांबून मी इथे आले. खर्चासाठी आवश्यक रक्कम जमा करण्यासाठी मला खूप प्रयत्न करावे लागले."

या मुलीचे भाषण ऐकून संमेलनांतील लोकांना मोठे आश्चर्य वाटले, त्यांना आनंद ही झाला. काही लोकांच्या डोळ्यात आनंदाश्रू तरळले.

संमेलनाच्या शेवटच्या अधिवेशनात 'अजेंडा २१' नावाचा कार्यक्रम संमत झाला. गेल्या एक-दोन दशकांत विकसित देश नैसर्गिक संपत्तीची खूप लुटालूट करीत आहेत. त्यामुळे वातावरण फार कलुषित होत चालले आहे. ही हानि भरून काढणे या विकसित देशांचे मुख्य कर्तव्य आहे, मग त्यासाठी खर्च करताना त्यांनी मागे पुढे पाहू नये.

मनुष्य जातीच्या प्रगतीसाठी नैसर्गिक संपत्तीचा उपयोग करणे यात काही वावगे नाही, पण त्याला ही काही मर्यादा आहे. मनुष्य, जीव सृष्टि व पृथ्वीची हानि होणार नाही असा काही तरी मधला मार्ग आपण शोधला पाहिजे. भारताचे प्रधान मंत्री श्री. पी.व्ही. नरासिंहराव यांनी परिषदेत भाग घेऊन आपल्या भाषणात एक श्लोक ऐकवला, त्याचा अर्थ आहे-"पर्वताला आपले वक्ष व समुद्राला आपले वस्त्र बनवणाऱ्या भू-माते, माझा नमस्कार स्वीकार कर. मी आपल्या पायांनी तुला स्पर्श करीत आहे, याबद्दल मला क्षमा कर!"

ब्राझीलचे अध्यक्ष परिषदेच्या प्रारंभी म्हणाले की नव्या विश्वाच्या निर्मितीची ही शेवटची संधि आपल्याला लाभली आहे, ती आपण गमावता कामा नये.

आपण विश्वासपूर्वक म्हणू शकतो की धरती-मातेची स्वच्छता व संरक्षण करणे आजच्या आपल्या नेत्यांना न जमले, तरी येत्या पिढीच्या युवक-युवतींना या प्रयत्नात अवश्य विजय मिळेल. एकविसावे शतक अशा महान् भविष्य-निर्मात्यांचे स्वागत करीत आहे.

हुंडयाची भुते

रामेश नावाच्या एका गरीब माणसाला विमला नावाची एक अुपवर मुलगी होती. तिच्यासाठी तीन-चार स्थळेही सांगून आली. परंतु मुलगी पसंत पडूनही रामेश देअू शकत असलेली हुंड्याची रक्कम न पटल्यामुळे विमलाच्या लग्नाचे जमले नाही.

रामेशचे नेहमीच कल्याण चिंतणारा लहानपणापासूनचा मुकेश नावाचा एक मित्र होता. तो एक व्यापारी होता. त्याला शहरात चांगली नोकरी होती. विमला त्यांना पसंत पडली. त्यांनी फक्त दहा हजारच हुंडा मागितला.

रामेशने मुकेशला एका बाजूला घेअून जाअून म्हटले, "तू माझ्या शक्तीबाहेरचं स्थळ का बरं आणलंस? मी हे सगळं कसं जमवू शकेन?"

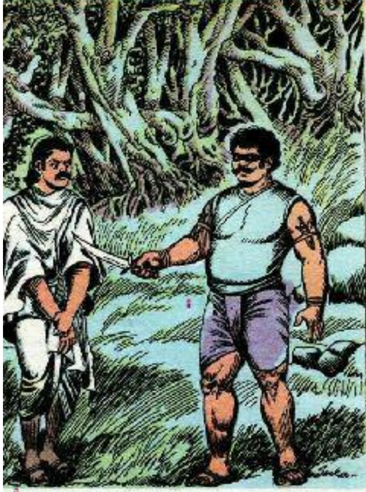
मुकेश हसत अुत्तरला, "लग्नाचा खर्चच फक्त तू अुचल हुंड्याची रक्कम, आत्ता मी देईन. येत्या पाच वर्षात थोडी थोडी करून माझी रक्कम फेडून टाक."

मुकेशच्या मदतीने विमलाचे लग्न ठरले अन्, पंधरा दिवसांनंतरचा मुहूर्त ठरवला गेला, रामेश लग्नाच्या तयारीला लागला. तयारीत दिवस जात राहिले, पण मुकेशने कबूल केलेली रक्कम तर अजून हाती आली नाही.

हुंड्याच्या रकमेसाठी रामेश स्वतःच शहरात गेला.

कामांच्या गडबडीतही रामेश आलेला पाहून त्याची क्षमा मागत मुकेश म्हणाला, "आजच पैसा हाती आला. माझ्याकडून अुशीर झाल्याबद्दल माफ कर मला. अुद्या माझ्या आईचं श्राध्द आहे. ते काम

नारायण आठवले

अुरकून लगेच रक्कम घेअून मी तुझ्याकडे यावं असा विचार केला होता. हे बघ पैसे बांधूनच ठेवलेत."

मुकेशाच्या हातून थैली घेअून ती नीट आपल्या कमरेला खोचत रामेश त्याला म्हणाला. "मी आता इथे आणखी वेळ घालवू शकत नाही. गैरसमज नको करून घेअूस. तिकडे ढीगभर कामं खोळंबली आहेत. चलतो मी."

रामेश ताबडतोब तेथून परत फिरला. रात्र झाली होती. कोठे भाड्याची गाडीही मिळेना. परत जायच्या रस्त्यावर झाडां-झुडुपांनी दाट भरलेलं एक छोटंसं जंगलही होतं.

रामेश त्या अंधारातून एकटाच गावाकडे चालत होता. अचानक एका शाल वृक्षामागून विजेच्या स्फूर्तीने येअून एक चोर रामेश समोर अुभा ठाकला. त्याने आपादमस्तक बुरखा ओढून घेतलेला होता. त्याने रामेशसमोर सुरा परजत म्हटले, "आवाज न करता मुकाट्याने तू तुझ्याकडे काय असेल ते धन माझ्या हवाली कर, नाहीतर प्राणास मुकशील बघ!"

भयाने रामेशची बोबडीच वळली! चोराने त्याचे कपडे चाचपून कमरेची थैली काढून घेतली अन् पोबारा केला. रामेश बिचारा दुःखाने वेडापिसा झाला. "आता जन्मात काही आपण मुलीचे लग्न करू शकणार नाही, असे त्याला वाटले. अशाच विचारात कसातरी पाय घासपटत तो पुढेपुढे चालत होता.

वाटेत एका ठिकाणी दोन भुते थंडीपासून आपला बचाव करण्यासाठी लाकडांची शेकोटी पेटवून शेकत बसली होती. मधून-मधून त्यांच्या गप्पाही चालल्या होत्या. त्यांच्या बोलण्यात विमलाचे नाव ऐकून रामेश चमकला अन् एका झाडाआड दडून त्यांचे बोलणे ऐकू लागला.

"काहीही झालं, तरी अुद्या विमलाचं लग्न होणारच." एक भूत असे बोलून हसू लागले.

"पण हुंड्याची रक्कम तर चोर घेअून गेला नं? मग कसं होणार लग्न?" दुसरे भूत विचारू लागले.

"तुझी दृष्टि बहुतेक क्षीण होत असावी. त्या चोराला तर साप चावला, अन् तो आता तिथेच शालवृक्षाखाली मरून पडलाय. मग कसं म्हणतोस की हुंड्याची रक्कम नाहीशी झालीय?" पहिले भूत बोलले.

हे बोलणे ऐकून रामेशाचा जीव भांड्यात पडला. तो मागे वळून भराभरा त्या झाडाकडे गेला. चोराचे प्रेत खरोखरच तेथे पडले होते. जवळच त्याला आपल्या पैशांच्या थैलीबरोबर आणखी एक दागिन्यांचे गाठोडे पण पडलेले दिसले. रामेशने विचार केला की, लग्नाची धामधूम संपली की दागिन्यांचं गाठोडं शहरात जाअून कोतवालाला सुपूर्त करावं. दोन्ही वस्तु अुचलून रामेश आनन्दाने घरी परतला.

सारी हकिकत ऐकून रामेशची बायको म्हणाली, "काहीही असो. आज भाग्य आपल्या बाजूचं आहे, आपल्याला आपले पैसे परत मिळाले."

त्याच दिवशी संध्याकाळी मुलाकडील वऱ्हाड आले, विमलाची बहीण जेंव्हा मुलाकडच्यांना लिंबाचे सरबत द्यायला गेली, तेव्हा नवऱ्यामुलाची मोठी बहीण हळूच आपल्या आईला म्हणाली, "आई! अग तिकडे बघ! बुरखेवाला चोर माझे

दागिने पळवून घेऊन गेला नं, ते तर या मुलीच्या गळ्यात दिसतायत!" इतके बोलून तिने लगेच मुलीचा हात पकडला.

चोराजवळचे दागिन्यांचे जे गाठोडे आपण आणले त्यातले दागिने काढून आपल्या धाकट्या मुलीने घातलेत, हे रामेशला किंवा त्याच्या बायकोलाही मुळीच माहीत नव्हते.

"हा चोरीचा माल तुमच्या घरी कसा आला? तो बुरखेवाला चोर, म्हणजे तुमचाच हस्तक असावा असं वाटतंय!" नवऱ्या मुलाच्या आईने कडक आवाजात विचारले, अन् बोलता बोलता मुलीच्या गळ्यातले दागिनेही तिने

काढून घेतले.

इतक्यात तेथे आलेल्या रामेशावरही सर्वांनी सरबत्ती सुरू केली, "हे दागिने तुम्हाला कसे मिळाले, बोला!"

"एका बुरखेवाल्या चोराच्या प्रेताजवळ मिळाले." रामेश अुत्तरला.

"खोटं! आताच आम्ही म्हणत होतो, की आमचे दागिने एका बुरखेवाल्याने चोरले. म्हणूनच तुम्ही म्हणताय कि ते तुम्हाला चोराच्या प्रेताजवळ सापडले. तुम्ही लोकच चोर आहात. आम्हाला चोरांशी नातं नाही जोडायचं!" इतके बोलून मुलाकडचे लोक त्याच क्षणी निघून गेले.

त्या रात्री रामेशच्या घरात कोणालाच झोप लागली नाही. अजून अुजाडलेही नव्हते, तोच त्याच्या घराच्या दारावर थाप पडलेली ऐकू आली. विमलाने स्वतःच अुठून दरवाजा अुघडला, पहाते तो बाहेर नवरामुलगा शंकरच अुभा!

रामेश व त्याची बायकोही तेथे आले. शंकर त्यांना म्हणाला, "तुमची हरकत नसेल तर ठरलेल्या मुहूर्तावर मी तुमच्या मुलीशी लग्न करायला तयार आहे. हां, अन् हुंडाबिंडा काहीही नको."

अशा तऱ्हेने विमलाचे लग्न निर्विघ्नपणे पार पडले. त्या दिवशी संध्याकाळी विमलाने शंकरला विचारले, "तुम्ही लोक तर सर्वांसमोर निघून गेला होतात. मग एकटेच परत येअून तुम्ही माझ्याशी लग्न कसं काय केलंत? मला यातलं रहस्य कळू शकेल?"

शंकरने जरासे हसून जे सांगितले, त्याची थोडक्यात हकिकत अशी - आपल्या आईबापांबरोबरच परत निघालेला शंकर रजा रद्द करून कामावर जाण्यासाठी वाटेतूनच शहराकडे निघाला. रस्त्यात शेकोटीपाशी बोलत बसलेली दोन भुते त्याला दिसली. एका झाडाआडून त्याने त्यांचा संवाद ऐकला, कारण त्यांच्या बोलण्यात त्याचा स्वतःचा अुल्लेख भुतांनी केला होता.

"विमलाचं लग्न ज्याच्यामुळे थांबलं, त्या शंकरबद्दल तुझं काय म्हणणं आहे?" एक भूत विचारत होते.

"ते सांगीन. पण अगोदर हे सांग की तुला भूत का बनावं लागलं?" दुसऱ्या भुताने प्रतिप्रश्न केला.

"मी लहान-मोठ्या चोऱ्या करत असे. दोन कुटुंबांची माझ्यामुळे वासलात लागली. त्या पापाचा परिणाम म्हणून मला हे भुताचे जिणे मिळाले. अच्छा, आता तुझी हकिकत सांग?" पहिल्याने दुसऱ्या भुताला विचारले.

दुसरे भूत अुत्तरले, "मी आपल्या दोन्ही मुलांच्या लग्नातच सुना आणि त्यांच्या आई बापांना हुंड्यावरून आणि रीतिरिवाजांवरून खूप त्रास दिला होता. एक सुनेचा बाप तर माझ्या भीतीने घर सोडून अंगाला राख फासून निघून गेला.

दुसरी सून माझा छळ सहन करू शकली नाही, अन् तिला मतिभ्रम झाला. या सगळ्या पापांची शिक्षा आज मी भूत बनून भोगतो आहे."

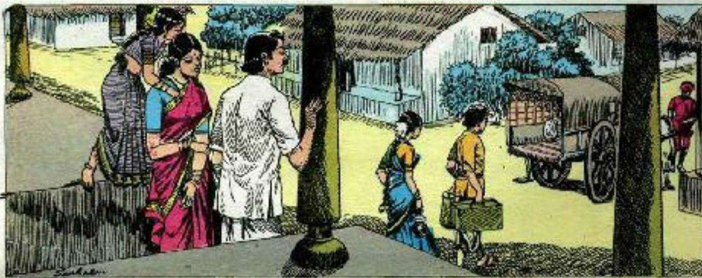
"हो, ठीकच बोलतोयस तू! आपल्या दोघांना ही आपापल्या करणीचं फळ मिळालंय! म्हणूनच म्हणतात की-करावं तसं भरावं!" पहिले भूत म्हणाले.

थोड्या वेळाने पहिले भूत पुन्हा दुसऱ्याला म्हणाले "त्या शंकरच्या बाबतीत विचारत होतास न? खरं तर वधूपक्षाकडून हुंड्याच्या नावानं चांगली मोठी रक्कम अुपटायचा विचार केला त्या लोकांनी! ते तर एक पाप आहेच, अन् वर त्यांच्यावर चोरीचा खोटाच कलंक लावला. आपल्या होणाऱ्या सासऱ्याच्या बोलण्यातलं सत्य जाणूनही न घेताच शंकरने हिऱ्यासारख्या विमलाला नाकारलं. अशा तऱ्हेने मधेच लग्न मोडलेल्या मुलीचा पुन्हा विवाह होणं मुश्किलच! या पापाची शंकरला कशी शिक्षा मिळेल, माहीत आहे?"

का माहीत नसेल? स्वतःच त्या प्रकारच्या शिक्षेचं अुदाहरण आहोत न आपण? जाअू दे, सगळेच चांगले असावेत अशी अपेक्षा कशी करावी आपण? काही जण तर आपल्यासारखे असणारच, अन् भुतं बनून ती आपली संख्या वाढवत राहाणारच!" असे म्हणून दुसरे भूत खदखदून हसू लागले.

इतकी हकिकत सांगून शंकर विमलाला म्हणाला, "विमला, हा संवाद ऐकून मी ओळखलं, की तुझे बाबा निर्दोष आहेत. त्या भुतांनी माझे डोळे अुघडले, म्हणूनच मी परत फिरलो. काहीही असो, तू माझी बायको झालीस, हेच माझं भाग्य!"

विमलाने मनातल्या मनात त्या अज्ञात भुतांचे आभार मानले. दुसऱ्या दिवशी मोठ्या आनन्दाने ती शंकर बरोबर सासरी रवाना झाली.

माया महाल

५

(सारस सरोवरातील विश्राम भवनातून वीरगिरीची राजकन्या विद्यावती अदृश्य झाली. राजाच्या आज्ञेवरून सेनापति अुग्रसेन याने तिच्या शोधासाठी चारी दिशांना शिपाई पाठवले. यानन्तर युवराणीच्या शोधास जाण्यासाठी परवानगी मागायला एक युवक राजाला भेटायला आला.—पुढे वाचा)

शिपायाबरोबर आलेल्या युवकाने राजाला हात जोडून सादर नमस्कार केला. राजाने त्याच्याकडे पायापासून डोक्यापर्यन्त नीट निरखून पाहिले. वेषभूषा अगदी साधी असली, तरी त्याच्या चालचलणुकीत कमालीचा गंभीरपणा आणि रूपात राज-घराण्यातल्या एकाद्या माणसाचा रुबाब असल्याचे राजाला जाणवले. सेनापतीने आपल्याला या युवकाबद्दल जे सांगितले, ते सर्व अगदी हुबेहूब खरेच आहे असे त्याला वाटले.

सेनापति अुग्रसेन राजाकडे पाहून म्हणाला, "महाराज, युवराणीला शोधून काढण्यासाठी जाण्याची अनुमति मागणारा हाच तो युवक."

''हे तरुणा, तू कोण आहेस? नाव काय तुझं? आमचे शिपाई राजकुमारीच्या शोधासाठी जाऊन परतही आले. आणखी काही शिपाई आसपासच्या राज्यांतून तिला सापडवण्यासाठी हिंडत आहेत. अन् तू तर एकटाच तिला शोधायला जायचं म्हणतोस; तुला हे शक्य होईल का? समज तुला राजकुमारी दिसली; तरी पण तू तिला ओळखू कसा शकशील?'' राजाने त्या तरुणाला विचारले.

हात जोडूनच तो युवक नम्रपणे अुत्तरला, ''दरवर्षी राजकुमारीच्या जन्मदिवशी जी मिरवणूक निघते, ती पहायला मी अन् माझी आई न चुकता जात असतो. त्यामुळे मी युवराणीला अगदी सहज ओळखू शकेन.''

''असं होय? पण तू कोण हे अजून नाही सांगितलंस?'' राजाने विचारले.

युवक सांगू लागला, ''महाराज! माझं नाव महेन्द्रनाथ. राजधानीपासून थोड्या दूर असणाऱ्या देवीच्या मंदिरात मी आपल्या आईसह रहात असतो. माझी आई रोज आसपासनं फुलं तोडून आणून त्याची माळ करून देवीला वाहते. मी तीन वर्षांचा असतानाच माझे बाबा वारले. तेव्हापासून आम्हा दोघांचा अुदरनिर्वाह माझे काका चालवत असत. परंतु माझी काकूही अचानक वारली, अन् त्यामुळे काकांचं मन संसाराला विटलं. ते आम्हाला सोडून कुठं तरी निघून गेले. मला जरा समजूत आल्या दिवसापासून मीच स्वतः कमाई करून आईचं पालनपोषण करत असतो.''

''ठीक आहे. पण तू जे काम करायला सिद्ध झाला आहेस, ते वाटतं तितकं सोपं नव्हे. त्यासाठी तुला फार त्रास सहन करावा लागेल; खूप अडचणी येतील.'' युवकाला पुन्हा एकदा इशारा देत राजा म्हणाला.

''होय, आपलं म्हणणं अगदी बरोबर आहे महाराज. पण मी ती सर्व कल्पना करूनच आलोय. मी युवराणीला शोधायला जाईन, तेंव्हा त्या कामात माझे काही दिवस नक्कीच जातील. येणाऱ्या अडचणींना मी मुळीच भीत नाही. पण मी परतेपर्यंत 'माझ्या आईचा सांभाळ' हीच माझ्यापुढली एक समस्या आहे. ही गोष्ट मी सेनापतींना सांगितली आहे.'' महेन्द्रनाथने आपली अडचण सांगत म्हटले.

''होय, सेनापतीने ते आम्हाला सांगितलंय. ते काम आम्ही व्यवस्थित संभाळू. तू आमचं काम साधलंस तर तुला आम्ही खूप बक्षिसं देअू. तुझी याशिवाय आणखी काही विशेष इच्छा असेल तर सांग.'' राजाने युवकाला विचारले.

''महाराज, बक्षिसाच्या आशेनं मी युवराणीला शोधायच्या कामगिरीवर जात नाहीय. अशा कठीण परिस्थितीत आपल्या देशासाठी आपल्याकडून शक्य ते सारं करणं हे प्रत्येक नागरिकाचं कर्तव्यच नव्हे का? जंगलाच्या आसपासचा भाग माझ्या चांगल्या माहितीचा असल्यामुळेच हे काम करायला मी अुद्युक्त झालो आहे.'' शान्त, गंभीर आवाजात महेन्द्रनाथ बोलला.

''ठीक आहे. कामगिरीवर जायला मी तुला परवानगी देत आहे. केव्हा निघायची

इच्छा आहे तुझी?'' राजाने विचारले.

''मी अुद्याच निघू म्हणतोय. पण...'' मधेच बोलता बोलता महेन्द्रनाथ थांबला.

''पण काय?'' त्याच्याकडे निरखून पहात राजाने विचारले.

अुग्रसेनही महेन्द्रनाथ काय म्हणतोय हे अुत्सुकतेने ऐकू लागला.

''महाराज, राजकुमारींना तर मी ओळखेनच. पण मी आपल्याच अनुमतीने आलो आहे याबद्दल त्यांचा विश्वास कसा पटावा? मी याचाच खूप विचार करतो आहे.'' महेन्द्रनाथ अुत्तरला.

''पण महाराज, खूण म्हणून

युवराणीला दाखवण्यासाठी एकादी वस्तु वगैरे देणं अुचित होणार नाही. वस्तु वाटेत गहाळ होअू शकेल, किंवा एकादे वेळी चोरीलाही जाईल." अुग्रसेनने तावडतोब धोका व्यक्त केला.

यावर राजा अुग्रसेनला म्हणाला, "होय खरंच! अुग्रसेन, तू अगदी बरोबर बोललास, मलाही तसंच वाटतं." नन्तर महेन्द्रनाथकडे वळून तो म्हणाला, "युवराणीच्या अुजव्या दंडावर एक डाग आहे. ही गोष्ट मी अन् महाराणी यांच्याशिवाय कोणालाच माहीत नाही. युवराणीला भेटलास, की तू याबद्दल अुल्लेख कर, म्हणजे तू आमच्यातर्फेच भेटत आहेस, यावर तिचा विश्वास बसेल. तिसऱ्या कोणाला मात्र ही गोष्ट सांगू नकोस. सावध रहा!" पुढे तो महेन्द्रला म्हणाला, "तुझ्या आईच्या सांभाळाची जबाबदारी मी खुद्द सेनापतीवर सोपवत आहे. तेंव्हा आता तू निश्चिन्तपणे दौऱ्याला नीघ अन् विजयी होअून परत ये. आम्ही वाट पहात असू." इतके बोलून राजा आसनावरून अुठून अंतःपुराकडे निघून गेला.

नंतर सेनापती महेन्द्रला म्हणाला, "संध्याकाळी आपल्या आईला घेअून इथे ये, बाकीचं सगळं तेंव्हाच ठरवू."

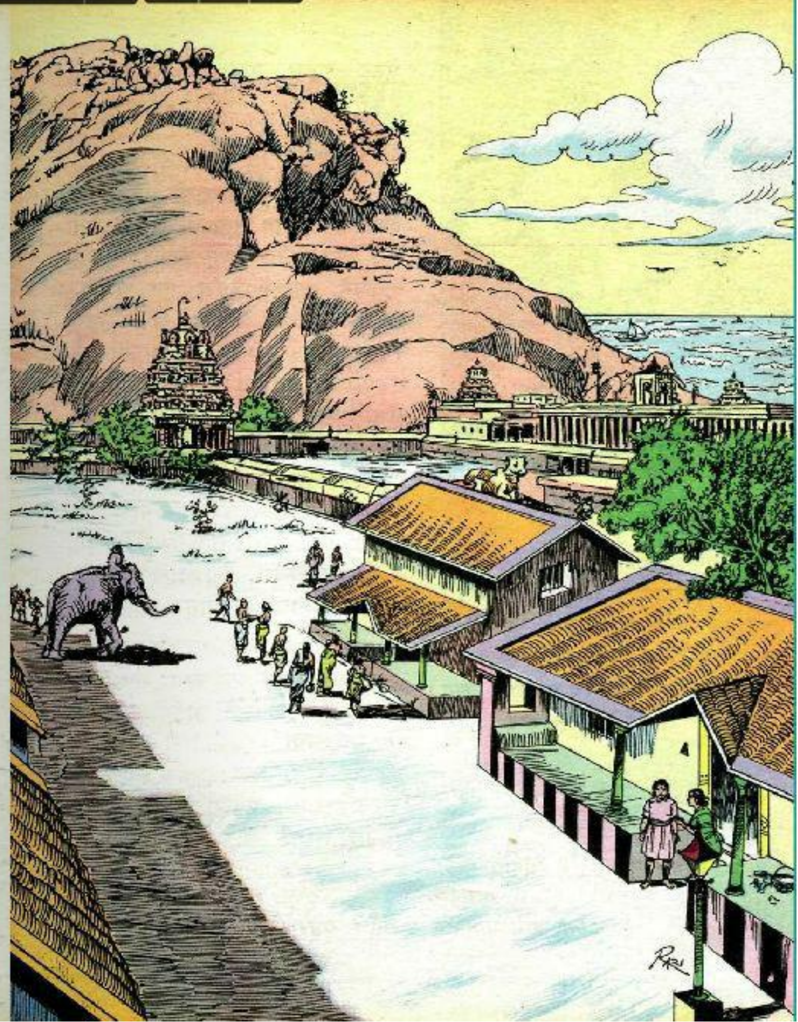
महेन्द्र तेथून निघून आपल्या घरी पोचला, तेंव्हा त्याची आई संध्याकाळच्या पूजेसाठी फुलांच्या माळा ओवत बसलेली होती.

"आई, महाराजांना भेटून आलो मी." आईला तो म्हणाला.

"काय म्हणालास? वीरसेन महाराज भेटले तुला? खरेच? राजदरबारात नोकरी मिळाली तुला?" मोठ्या आनन्दाने अन् आश्चर्याने आई विचारू लागली.

"नोकरीला नन्तर लागेन मी आई! आणि युवराणीला शोधायला जायची

परवानगी दिलीय त्यांनी मला." महेन्द्रनाथ म्हणाला.

"अं? युवराणीचा शोध घेणार तू? अरे कुठे, कुठे शोधशील तिला? एकट्यानं जंगलात फिरणं धोक्याचं नव्हे का बाळा? तू परत येईपर्यन्त माझं काय होईल रे?" आई दुःखी आवाजात विचारू लागली.

"ती काळजी सोड आई! युवराणीचा पत्ता लावून मी नक्कीच खुशालीने परत येईन. तोवर तुझ्या सांभाळाची जबाबदारी महाराजांनी स्वीकारलीय. आजच संध्याकाळी आपण सेनापतींना भेटायला जायचंय. बघ तुझ्या साऱ्या अडचणी मिटल्या ना?" अशा तऱ्हेने आईला धीर देऊन महेन्द्रनाथ आपल्या जुळवाजुळवीला लागला.

त्या दिवशी संध्याकाळी महेन्द्रनाथ आपल्या आईसह सेनापति अग्रसेनकडे गेला. अग्रसेनने त्याच्या आईला मोठ्या आदराने बसवून घेतले अन् म्हटले, "आई! तुमच्या मुलाला या कामात नक्कीच यश मिळेल. त्याच्यामुळे राजपरिवार अन् सर्व प्रजा पुन्हा आनन्दी होणार आहे. तो परत येईपर्यंत तुमची जबाबदारी खुद्द मी अचलत आहे. राजवाड्यातून तुम्हाला तीन वेळचं खाणं मिळेल, अन् बाकी सर्व कामांसाठी एक खास शिपाई तुमच्या तैनातीला नेमलाय मी. तुम्ही स्वतः निश्चिन्त होऊन आपल्या मुलाला मनापासून आशिर्वाद द्या."

नंतर अग्रसेन महेन्द्रला म्हणाला, "आता तूही आपल्या आईची काळजी सोड. आचार्य वाचस्पतींनी जंगलात पश्चिमेकडे शोध घ्यायला सुचवलंय हे विसरू नकोस. महाराजांनी दिलेल्या सूचनाही लक्षात ठेव. उद्या सकाळी नीघ अन् विजयी होऊन परत ये."

यानंतर ते मायलेक मोठ्या आनन्दाने घराकडे परतले. महेन्द्रने आईला नमस्कार केला. तिचे आशिर्वाद घेऊन अन् तिने करून दिलेलं शिदोरीचं गाठोडं घेऊन तो सरोवराकडे चालू लागला.

सारस-सरोवरातले जे विश्रामभवन त्याने जवळून कधी बघितले नव्हते, ते पाहून तो सरोवराच्या चारी बाजूचे बारकाईने निरीक्षण करू लागला. घाटाशी एक नाव होती अन् तिचा नावाडी जवळच एका झाडाखाली बसलेला दिसला. त्याने उठून महेन्द्रला नमस्कार करत विचारले. "तुम्ही राजवाड्यातून आला आहात इथे?"

"असं का बरं विचारतोयस?" महेन्द्रने त्याला उलट विचारले.

"मी युवराणीबद्दलच्या बातमीची वाट पहात आहे. राजकुमारी परत आली म्हणजेच विश्रामभवनातली दासी राजवाड्यात परत जाऊ शकेल. ती बिचारी सध्या एकटीच तिथे रहात आहे." नावाडी बोलला.

"अजून राजकुमारीची काही खबर नाही. तिलाच शोधायला निघालो आहे मी!" महेन्द्रने बातमी दिली.

"छान! हे ऐकून संतोष वाटतोय मला. पण मी एक गोष्ट सांगतो तुम्हाला. त्या दुष्टांनी तिचं अपहरण या घाटावरून नाही केलेलं. या सरोवरातून नक्कीच दुसरा एकादा मार्ग असला पाहिजे." नावाड्याने सांगितले.

"मी सरोवराला प्रदक्षिणा घालून दुसरा एकादा मार्ग आहे की काय हे पाहीन. जंगलाकडे जाणारा एकादा मार्ग दिसला, तर मी त्याच मार्गानं पुढे जाईन. रामराम!" असे म्हणून महेन्द्र पुढे निघाला.

"तुझा प्रवास सफल होवो हीच माझी देवाजवळ प्रार्थना! जा बाबा!" नावाडी गदगदल्या स्वराने बोलला.

क्रमशः

आकाशाएवढी लांब छडी

एका बड्या जमीनदाराच्या पदरी दोन खुशमस्करे (विदुषक) होते. त्यांची नावं होती रामू अन् श्यामू. एके दिवशी संध्याकाळी दोघेही जमीनदाराबरोबर फेरफटका मारायला बाहेर पडले. समोर लवलवणारी हिरवीगार शेतं पाहून अश्रूभरल्या डोळ्यांनी रामू म्हणाला, "मालक, दूरवर पसरलेली ही सारी शेतीवाडी एके काळी माझ्या पणजोबांच्या मालकीची होती."

लगेच दुसरा विदुषक श्यामू त्याची तळी अुचलून धरत म्हणाला, "होय हो मालक! रामूचं म्हणणं खरंच आहे! याच्या पणज्याच्या विशाल जमिनीवर माझा पणजा पाअूस पाडत असे. कसा पाडत असे, माहीत आहे तुम्हाला? माझ्या पणजोबांजवळ आकाशाएवढी लांबच लांबच अशी एक छडी होती. ती हातात घेअून ते ढगांना हवं तिथं हाकलत नेअून पाअूस पाडत असत! अरे काय छडी होती ती! साक्षात् इन्द्राचं वज्रच असं म्हणा मालक!"

"इतकी मोठी लाठी? तुझे पणजोबा ती कुठं ठेवत असत श्यामू?" हसत हसत जमीनदाराने श्यामूला विचारलं.

"लाठी नका म्हणू मालक! ती तर माझ्या पणजोबांच्या हातची छडीच होती हं! ती या रामूच्या पणज्याच्या शेतात लपवून ठेवत असत माझे पणजोबा." रुसल्या आवाजात श्यामू अुत्तरला.

"असं? मग आता कुठंय ती?" आपलं हसू दाबत जमीनदाराने विचारलं.

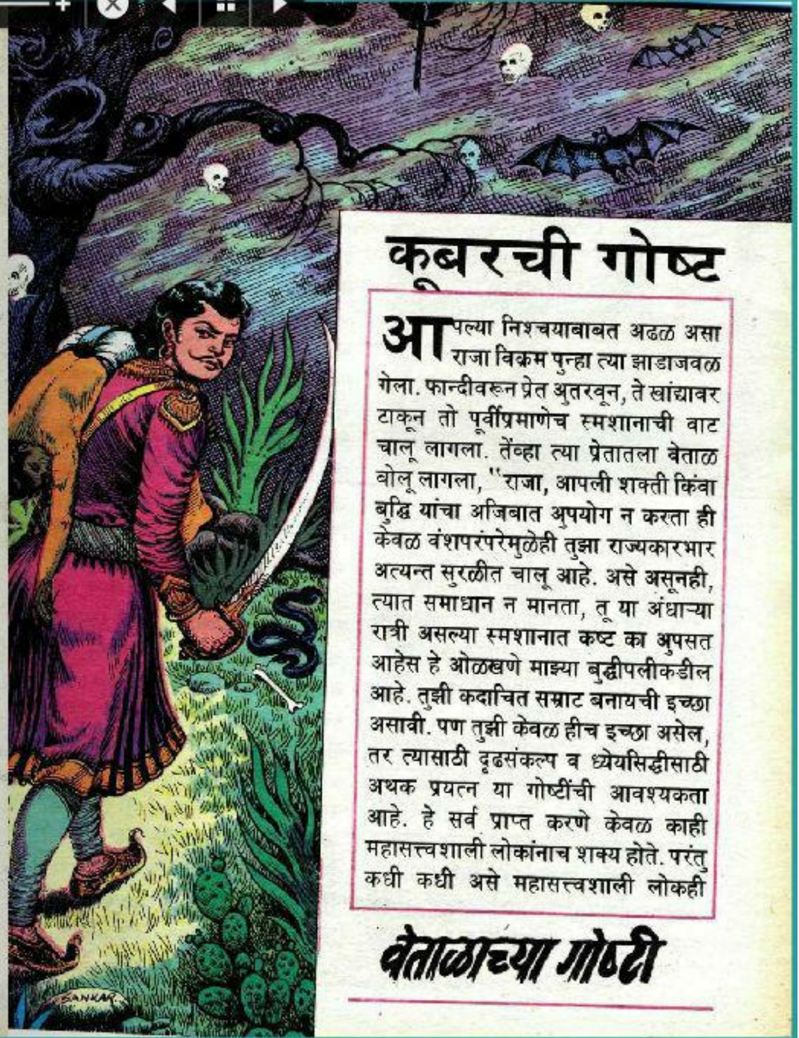
"मालक! म्हणतात नं, की क्रोध ही मोठी वाईट गोष्ट आहे? एकदा माझ्या पणजीवरच्या रागात त्यांनी ढग इतके हाकलले अन् त्यांना इतकं मारमारून दामटवलं की तीन दिवस आणि तीन रात्री आभाळ नुसतं बदाबदा ओतत राहिलं होतं! त्या पावसामुळे आलेल्या पुरात ती आकाशाएवढी छडी कुठे तरी वाहून गेली हो! बहुधा पुढे कुठे तरी खडकांवर आपटून तुटून गेली असली पाहिजे ती!" श्यामू दुःखी आवाजात बोलला.

यावर रामू पटकन् म्हणाला, "हां मालक! ती छडी अंशी नाहीशी झाली, अन् मग पाअूसही पडेनासा झाला ना! मग चिडून माझ्या पणजोबांनी आपली सगळी शेतं प्रत्येकाला वाटून देअून संपवून टाकली. त्यामुळे माझ्याजवळ आता दोन बिघे जमीनही अुरली नाही मालक!"

ही सारी गोष्ट ऐकून हसून हसून जमीनदाराची मुरकुंडी वळली. त्यांनी रामू-श्यामूना प्रत्येकी एकेकशे एकर जमीन बक्षिस दिली.

निलेश सरवटे

कूबरची गोष्ट

आपल्या निश्चयाबाबत अढळ असा राजा विक्रम पुन्हा त्या झाडाजवळ गेला. फान्दीवरून प्रेत अुतरवून, ते खांद्यावर टाकून तो पूर्वीप्रमाणेच स्मशानाची वाट चालू लागला. तेंव्हा त्या प्रेतातला वेताळ बोलू लागला, "राजा, आपली शक्ती किंवा बुद्धि यांचा अजिबात अुपयोग न करता ही केवळ वंशपरंपरेमुळेही तुझा राज्यकारभार अत्यन्त सुरळीत चालू आहे. असे असूनही, त्यात समाधान न मानता, तू या अंधाऱ्या रात्री असल्या स्मशानात कष्ट का अुपसत आहेस हे ओळखणे माझ्या बुद्धीपलीकडील आहे. तुझी कदाचित सम्राट बनायची इच्छा असावी. पण तुझी केवळ हीच इच्छा असेल, तर त्यासाठी दृढसंकल्प व ध्येयसिद्धीसाठी अथक प्रयत्न या गोष्टींची आवश्यकता आहे. हे सर्व प्राप्त करणे केवळ काही महासत्त्वशाली लोकांनाच शक्य होते. परंतु कधी कधी असे महासत्त्वशाली लोकही

वेताळाच्या गोष्टी

दया, करुणा, प्रेम आणि सहानुभूती या भावनांच्या अधीन होताना आढळतात. अुदाहरण म्हणून मी तुला कूबर नावाच्या तान्त्रिकाची गोष्ट सांगतो. ती नीट लक्षपूर्वक ऐक; म्हणजे तुझा रस्ता सुलभपणे संपेल, तुला थकवाही जाणवणार नाही." आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

अवन्तीच्या राजकुमारी स्वर्णलतेच्या सौन्दर्याची ख्याती चारही दिशांना पसरलेली होती. अर्थातच तिचा आपल्याच राजकुमाराशी विवाह व्हावा म्हणून देशोदेशीच्या राजकुमारांच्या तसबिरी अवंतीला येअून पोचत होत्या. स्वर्णलतेकडे असा बराच संग्रह जमला, तेंव्हा ती आपल्या पित्याला म्हणाली, "बाबा, विवाहाच्या बाबतीत मी तुमचा निर्णय पाळीन. कोणत्या राज्याशी आपले संबंध अधिक चांगले व्हावेत याबद्दल नीट विचार करून त्या देशाच्या राजकुमाराची निवड करा."

हसून राजा म्हणाला, "मग निहार देशाच्या राजपुत्राशी तुझा विवाह करून देतो मी. आवडेल तुला तो?"

हे ऐकल्याबरोबर राजकन्येचा चेहरा अुतरला. कारण निहार-राजकुमार अत्यंत दुष्ट, नीच, प्रजाकंटक होता. कन्येच्या चेहऱ्याचा रंग अुडालेला पाहून राजा म्हणाला, "बाळे, अग मला कळलं आहे की विदेह राजकुमार चित्रसेन तुला फार आवडतो; त्याच्यावर तुझं प्रेम आहे. चित्रसेनशीच विवाह करून मजेनं आपलं आयुष्य व्यतीत कर."

यावर नकारात्मक मान हलवत स्वर्णलता म्हणाली, "त्या प्रेमासाठी मी आपल्या देशाचं भविष्य अन् त्याचं कल्याण यांचा त्याग नाही करू शकत! म्हणूनच त्याच्या भल्यासाठी निहारच्या राजपुत्राशी मी विवाह करू इच्छिते."

स्वर्णलतेचे हे बोलणे ऐकून राजा मृदु स्वरात तिला म्हणाला, "तुझ्यात देशभक्ती अगदी पूर्णतः भरलेली आहे, अन् माझ्या निर्णयाबद्दल तुझ्या मनात वसणारा विश्वासही महान असाच आहे. तुझ्या मनात ज्याच्याशी विवाह करायचा असेल, त्याच्याशीच तो होईल." इतके बोलून राजा तेथून निघून गेला.

चित्रारण्यात कूबर नावाचा एक तान्त्रिक रहात असे. निम्न अशा दैवतांची आराधना करून त्याने अनेक शक्ती प्राप्त करून घेतल्या होत्या. साऱ्या भूमंडळाचा आपण राजा बनावे अशी त्याची इच्छा होती. एका देवतेने त्याला सांगितले होते की-तुझा विवाह स्वर्णलतेशी झाला, तरच तुझ्या मनातली ही इच्छा पूर्ण होईल. यात आणखीही एक अडचण आहे. हा विवाह स्वर्णलतेच्या संमतीनेच व्हायला हवा. अन्यथा विवाह झाला तर त्या तुझ्या तन्त्रविद्येच्या सर्व शक्ती नाहीशा होअून जातील.

हा इशारा मिळताच कूबरने आपल्या मन्त्रशक्तीने स्वतः अदृश्य होअून स्वर्णलतेच्या अन्तःपुरात प्रवेश मिळवला. त्यावेळी राजकुमारी आपल्या हंसाकृती मंचकावर गाढ निद्रेत होती. जवळून तिचे सौन्दर्य अवलोकन केल्यावर कूबरचे डोळे दिपूनच गेले. त्याच्या मनात आले की-आपण आतापर्यंत सार्वभौम सत्ता मिळवण्यासाठी स्वर्णलतेच्या प्राप्तीची इच्छा करत होतो. पण आता असं वाटतंय की, हिच्याशी विवाह होणं म्हणजेच सार्वभौमत्व हाती येण्यासारखं आहे.

स्वर्णलता सकाळी जागी झाली तेंव्हा कूबर दृश्य स्वरूपात तिच्यासमोर आला. त्याला पाहून ती एमदम घाबरून गेली.

परन्त कूबर तिला म्हणाला, "हे सुन्दरी! घाबरू नकोस. माझ्याकडून तुला कसलाही त्रास होणार नाही. मला तुझ्याविषयी प्रेम वाटू लागलं, म्हणूनच मी येथे आलो." नन्तर कूबरने तिला स्वतःची हकिकत सांगितली.

त्याचे बोलणे ऐकून घेतल्यावर स्वर्णलता म्हणाली, "मी एक राजकन्या आहे. माझा विवाह एकाद्या राजपुत्राशीच होणं शक्य आहे."

कूबर यावर हसला आणि म्हणाला, "तुला अजून माझ्या शक्तीची कल्पना नाही, म्हणूनच तू असं बोलू धजलीस. माझ्या मनात आलं, तर या तुझ्या

महालासकट मी तुला कुठेही अुचलून नेअू शकतो. महाशक्तिशाली अशा राजपुत्रांना मी आपले दास बनवू शकतो. तू माझ्याशी विवाह केलास तर या पृथ्वीतलावरली सर्व सुखं हात जोडून तुझ्यापुढे हजर असतील."

तान्त्रिकाचे बोलणे ऐकून, हा खरोखरच आपले राज्य नष्ट करील अशी भीती स्वर्णलतेला वाटली.

जरा विचार करून ती कूबरला म्हणाली, "माझ्या तीन अटी आहेत. तू त्या कबूल केल्यास तर मी या विवाहला मान्यता देईन."

तान्त्रिक म्हणाला, "ठीक आहे. सांग तुझ्या अटी."

"आमच्या या देशात दोन धर्मांचे लोक आहेत. ते सारे आपापल्या धर्माचेच गोडवे गात राहून आपला वेळ वाया घालवत असतात. त्यांची मनं सुधारून त्यांच्यात बन्धुभाव जागवण्याचं काम तू केलं पाहिजेस. ही माझी पहिली अट!" स्वर्णलताने सांगितले.

"ठीक आहे. आता तुझी दुसरी अट सांग." कूबरने विचारले.

"माझ्या बाबांनी प्रजेच्या हितासाठी अनेक कायदे केले, अन् ते अंमलात आणण्यासाठी अनेक कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती केली. परंतु त्यातील अधिकांश कर्मचारी भ्रष्टाचारी बनले आहेत. तू या भ्रष्टाचाऱ्यांचा पत्ता लावून त्यांच्यातही परिवर्तन घडवून आणायचंस. ही झाली माझी दुसरी अट." स्वर्णलतेने दुसरी अट सांगितली.

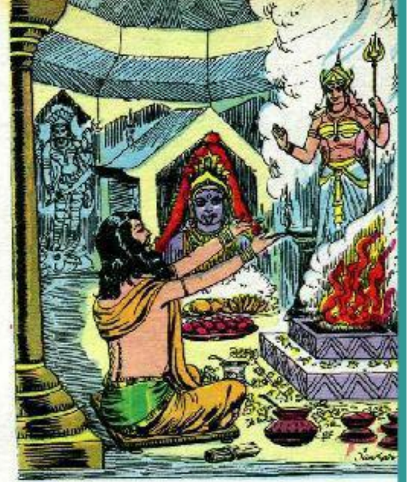
कूबर जरासा विचारात पडला. इतक्यात स्वर्णलता म्हणाली, "निहार देशाचा राजपुत्र अत्यन्त नीच अन् दुष्ट आहे. त्याचं माझ्यावर प्रेम असून तो माझ्या बाबांना अशी धमकी देत असतो की मी त्याच्याशी विवाह केला नाही तर तो आमचं राज्य नेस्तनाबूत करील. तू निहार राजपुत्रात चांगले गुण प्रविष्ट करायचे-ही माझी तिसरी अट!"

हे ऐकून कूबर दचकलाच! त्याने विचारले, "म्हणजे याचा अर्थ असा की तू त्या चित्रसेनवर प्रेम करतेस. अशा परिस्थितीत मी जर तुझ्या तीनही अटी पाळल्या, तर काय तू माझ्याशी विवाह करशील?"

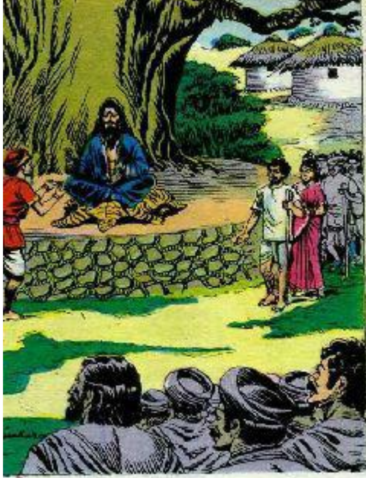
"आपल्या देशाच्या भल्यासाठी मी त्या दुष्ट निहार-राजकुमाराशी सुद्धा विवाहाला तयार नाही का झाले? मग जर तू ही सर्व चांगली कामं करून माझ्या देशाचं हित साधलंस, तर मी तुझ्याशी विवाह करायला नकार का बरं देईन?" स्वर्णलतेने कूबरच्या प्रश्नाला प्रतिप्रश्नानेच अुत्तर दिले.

"ठीक आहे. मी आता जातोय. मी परत येईपर्यन्त तुला दुसऱ्या कोणाशी लग्न करता येअू नये म्हणून ही माळ मी तुझ्या गळ्यात घालत आहे. मी सोडून दुसऱ्या कोणी तुला स्पर्श केला, तर या माळेचा साप बनून तो त्याला डसेल, त्याचा प्राण घेईल. माझ्याशिवाय ही माळ कोणी तुझ्या गळ्यातून काढूनही ठेवू शकणार नाही." असे म्हणत तान्त्रिकाने राजकन्या स्वर्णलता हिच्या गळ्यात एक मोत्यांची माळ घातली आणि तो निघून गेला.

कूबर प्रथम आपल्या अुपासना-मंदिरात गेला. त्याने मन्त्रोपासना करून आपल्या साऱ्या निम्न देवतांना आमंत्रित केले. ते प्रकट झाल्यावर त्याने त्यांना आपली इच्छा कथन केली. ती अैकून देवता म्हणाल्या, "आजपर्यन्त आमच्याजवळ कोणीच अशा इच्छापूर्तीची मागणी केली नव्हती.

तुझ्यामुळे आम्हीही पुण्यात्मा बनू. आता आम्ही आमच्या साऱ्या शक्ति तुला प्रदान करत आहोत. परन्तु आपल्या या कार्यासाठी तुला प्रेमदेवीची आराधना करायला हवी. नंतरच आमच्या शक्तीमुळे तुझी ताकत वाढेल! जगातली अन्य कोणतीही शक्ति तुझ्यापुढे टिकाव धरू शकणार नाही. पण एक गोष्ट लक्षात ठेव, केवळ मानवावर विजय मिळवण्यासाठीच ही शक्ति अुपयुक्त होईल. मनावर विजय मिळवण्यासाठी प्रेमाचीच आवश्यकता आहे. तू जे काम सुरू करत आहेस त्याचा प्रेमाशी संबंध आहे, हे तुला माहीत आहे की नाही कुणास ठाअूक!"

कूबरने ताबडतोब प्रेमदेवीची आराधना सुरू केली. लवकरच प्रकट होऊन प्रेमदेवी म्हणाली, "प्रेमाशिवाय तुझी इच्छापूर्ति होणार नाही. पण तू तर परम नीच अन् स्वार्थी आहेस. तेंव्हा तुझ्या मनात प्रेम अंकुरायला पुष्कळ वेळ लागेल. तुझी कार्यसिद्धि होण्यासाठी माझा तुझ्यावर प्रभाव राहील. तुला हे मंजूर असेल तर बोल."

मोठया खुशीने तांत्रिक कूबरने संमति दर्शवली. तो प्रथम जनतेत जाऊन पोचला व सांगू लागला की आपणात काही दैवी अंश आहे. तो ज्या ज्या काही शक्ति दाखवू लागला, त्यामुळे लोक त्याच्याकडे आकर्षित झाले. थोड्याच दिवसात लोक त्याचे भक्त बनले.

कूबरने कित्येक चांगली कामे केली. कित्येकांचे असाध्य रोग त्याने नाहीसे केले, अंधांच्या डोळ्यांना प्रकाश दिला, गरीब लोकांना धन-दौलत दिली. कोरड्या पडलेल्या जमिनीत पाणी उत्पन्न केले आणि उत्तम पिके तयार करण्यात भरपूर योगदान दिले.

यानंतर कूबरने देवाचा प्रचार सुरू केला. सर्वांना त्यांच्या त्यांच्या धर्माप्रमाणे त्यांची त्यांची दैवते दाखवून तो सांगू लागला, "आपापल्या तर्काप्रमाणे भगवान कोणत्याही रूपात असला तरी तुम्ही सर्व एकमेकांचे भाईबंद आहात. आपसातला वैरभाव सोडून बंधुभावाने रहा. तुमच्यातलं वैर पाहून मला दुःख वाटतं, मला दुःख होईल असं काहीही यापुढे करत जाऊ नका."

हळूहळू जनमानसात फरक पडू लागला. कूबरच्या बोलण्याचा प्रभाव त्यांच्यावर दिसून येऊ लागला. अशा तऱ्हेने अवंती देशातले आपसातले वैर, द्वेष संपून लोक कूबरचे भक्त बनले आणि त्यांनी भ्रष्टाचार सोडून दिला. सर्व राजकर्मचारी कूबरच्या निकट येऊन आपली पापे धुवून टाकू लागले व नवे आयुष्य जगू लागले.

कूबर यानन्तर विविध राज्यांतून संचार करू लागला. तो जेथे जेथे पोचेल, तेथे तेथे लोक भक्ति व प्रेमाने आपली मस्तके

त्याच्यासमोर नमवू लागले. अशा रीतीने निहार देशाचा परमदुष्ट युवराजही कूबरचा भक्त बनला व चांगल्या वागणुकीने त्याने आपल्यात सुधारणा घडवून आणली.

फारच थोड्या काळात अवंतीमधे असाध्य मानल्या गेलेल्या गोष्टी साध्य करून कूबर स्वर्णलतेकडे परत आला.

त्याच्या पायावर लोटांगण घालून स्वर्णलता म्हणाली, "तू केवळ तांत्रिकच नव्हेस, तर प्रत्यक्ष भगवानच आहेस. अशी असाध्य कामं साध्य करणं, हे माझ्या दृष्टीने तरी एका मानवाला अशक्य आहे. तू माझ्याशी विवाह केलास, तर ते मी आपलं अहोभाग्य मानीन."

तेंव्हा कूबर हसून गंभीर आवाजात बोलू लागला, "मी तुझ्याशी विवाह करण्यासाठी नव्हे, तर तुझ्या गळ्यातली ती मोत्यांची माळ काढून घेऊन तुला मुक्त करायला आलो आहे."

एकदम आश्चर्यात पडून स्वर्णलतेने विचारले, "म्हणजे काय? तुम्ही खरोखर माझ्यावर प्रेम नाही करत?"

उत्तरादाखल कूबर म्हणाला, "मी तान्त्रिकाच्या रूपात होतो, तेंव्हा तुझ्याशी विवाह करायचा विचार माझ्या मनात नक्कीच होता. पण आता माझ्यात दैवी अंश जागृत झालेला आहे. त्यामुळे आता माझी ती इच्छा राहिली नाही. माझी एवढीच इच्छा आहे की तुझ्या प्रेमाला न्याय मिळावा.

तुमच्या प्रेमी-प्रेमिकेच्या जोडीवर अन्याय होऊ नये. तू विदेहच्या राजकुमार चित्रसेनशी विवाह करून सुखात रहा." इतके बोलून त्याने स्वर्णलतेच्या गळ्यात घातलेली ती मौक्तिकमाला काढून घेतली आणि प्रशान्त चेहऱ्याने तो तेथून निघून गेला.

आपली गोष्ट संपवून वेताळ म्हणाला, "हे राजा, कित्येक कष्ट करून, निम्नदेवतांना आपल्याला वश करून कूबरने सार्वभौम बनण्याचे स्वप्न पाहिले होते. आता ते स्वप्न साकार होण्याची वेळ निकट आलेली असताना, ऐन वेळी त्याने ती सुवर्णसंधी हातची का सोडली? स्वतः ला 'देवांशवाला' म्हणवून घेणं हे त्याचे

अज्ञानच नव्हे काय? हा त्याचा अहंकार आहे न? किंवा स्वर्णलतेच्या अटी पूर्ण करण्याच्या भरात प्रेम-बंधुभाव वगैरे शब्द अगाळून अगाळून आपण एक तांत्रिक आहोत, ही गोष्ट तो विसरून तर नाही गेला? आणि अशा तऱ्हेने तो एक सर्वसामान्य माणसाच्या अवस्थेला पोचला असं तर नाही झालं? विक्रमराजा, या साऱ्या प्रश्नांची अुत्तरं माहीत असूनही तू तोंड अुघडलं नाहीस तर तुझं मस्तक फुटून जाईल."

राजा विक्रम अुत्तरादाखल बोलू लागला, "कूबरचं स्वार्थ व अधिकार यांवर प्रेम होतं, त्यामुळे त्याने ज्या देवतांची आराधना केली त्यांना निम्नदेवता म्हटलं गेलं. पण जेंव्हा त्याचं स्वर्णलतेवर प्रेम बसलं, तेंव्हा त्याचं अुपास्य दैवत प्रेमदेवी हे बनलं. त्यामुळे त्याच्याजवळ असलेल्या सर्व शक्ति या चांगल्या कामाला लागून दैवी शक्ती बनल्या. ही गोष्ट जाणूनच कूबर म्हणू लागला की आपण आता देवांशयुक्त झालो आहोत. यात अज्ञान वगैरे मुळीच नाही. कूबर आपल्या पहिल्या व दुसऱ्या अवस्थेतही चांगला शक्तिसंपन्नच होता, यात काही संशय नाही. तांत्रिक असताना तो क्षुद्रशक्तींची आराधना करत होता आणि समस्त भूमंडळाचा प्रभु बनू इच्छित होता. त्याच वेळी तो स्वर्णलतेकडे आकृष्ट झाला आणि तिच्या अटी पूर्ण करण्याकडे अग्रेसर झाला. या कामातच त्याचा स्वभाव पार बदलून गेला व तो खऱ्या सोन्याप्रमाणे चमकू लागला. त्यामुळेच त्याने स्वर्णलतेवर अन्याय होअू दिला नाही. तिच्याशी केलेला विवाहाचा प्रस्ताव त्याने मागे घेतला. तिला आपल्या प्रेमिकाशी विवाह करायचे स्वातंत्र्य दिले."

अशा तऱ्हेने अुत्तर देअून विक्रमराजा थांबताच, आता त्याचे मौन भंग झाले. म्हणून वेताळ त्या शवासह अदृश्य होअून पुन्हा त्याच झाडाकडे जाअून फांदीला लटकू लागला.

कल्पित

भारतातील पशुपक्षी

काळे हरीण (काळवीट)

आपल्या देशात विशेषतः चार प्रकारची हरणे आढळतात. चिकारा, ब्लॅकबक, सांबर व नीलगाय नावाचे हरीण. ब्लॅकबक म्हणजे काळे हरीण व सांबर म्हणजे फाटे असलेल्या शिगांचे हरीण. नीलगाय नावाच्या हरणाचा रंग निळसर असतो. या चारही प्रकारात 'ब्लॅक-बक' दिसायला फार सुंदर असते. 'अँटिलोप सर्व्हिओकाप्रा' जातीतला हा एकच प्रतिनिधि होय. संपूर्ण शरीरावर काळे व पांढरे चमकदार आकर्षक केस हेच त्याचे वैशिष्ट्य. याची पिळदार शिंगेही पाहणाराचे मन मोहून टाकतात. अुभे असताना यांची खांद्यापर्यंतची उंची ८० सें.मी. व वजन ४० किलो असते. त्यांची नजर चांगलीच तीक्ष्ण असते. परन्तु त्या मानाने हुंगणे व ऐकण्याची शक्ती कमी असते. एके काळी संपूर्ण भारत भर आढळणारी ही जात, आता फक्त गुजराथ, राजस्थान व पंजाब इतकीच सीमित झालेली आहे. भारतात दक्षिणेला मद्रासच्या "गिंडी नॅशनल पार्क" मधे ही काळी हरणे पहायला मिळतात. १९२४ मधे त्यावेळच्या मद्रासच्या गव्हर्नरने काळी हरणे प्रथम या पार्कमधे आणून सोडली होती. चतुष्पाद प्राण्यात सर्वात जलद गतीने धावणारी ही हरणे लांब झेपा घेत धावतात, तेंव्हा ते दृश्य मोठे मनोहर वाटते.

गोष्टी सांगण्यात प्रवीण

मद्रासमधील एका प्रसिद्ध पत्रिकेने नुकतीच लहान मुलांची गोष्टी सांगण्याची स्पर्धा आयोजित केली. या स्पर्धेत जवळजवळ १०० मुलांनी भाग घेतला. त्यातली ५० मुले बरी निघाली; आणि त्यांच्यातलीही फक्त १३ मुलेच प्रवीण म्हणून निवडली गेली व त्यांना बक्षिसे दिली गेली. या बक्षिसपात्र मुलात पाच वर्षांचा बालक दीपक श्रीनिवासनही सामिल आहे. इतकेच नव्हे, तर या स्पर्धेत भाग घेणारांच्यात दीपक हा एकटाच विकलांग 'स्पॅस्टिक्स चाइल्ड' होय. शरीरातील नाड्यांना पीळ पडण्याबद्दलच्या रोगाचे नाव आहे स्पॅस्टिक्स.

या रोगामुळे बोलायला काहीशी अडचण येत असूनही स्पर्धा चालू असताना दीपकने परीक्षकांना मोठ्या अुत्साहाने तेनालीराम व बीरबल यांच्या गोष्टी सांगितल्या. परीक्षक त्या ऐकून इतके खूष झाले की दीपकला विजेत्या बालकात एक स्थान मिळाले.

'स्पॅस्टिक्स सोसायटी ऑफ इंडिया'च्या वतीने मद्रासमधे चालवल्या जाणाऱ्या एका शिक्षण-केन्द्रात दीपक शिकत असतो; आणि असे कळले की, तेथील सर्व विद्यार्थ्यांत दीपक हाच एक खास विद्यार्थी मानला जातो. शाळेत कधीही त्याच्या चेहऱ्यावर चिडचीड किंवा दुःख दिसून येत नाही; तो नेहमी हसतमुखच असतो. घरात टी.व्ही. पहाणे व विशेषतः फिल्मी संगीत अैकणे या त्याच्या खास आवडी आहेत. प्रत्येक आठवड्यात टी.व्ही. वर येणारा कार्यक्रम 'वर्ल्ड धिस वीक' तो मनापासून पहातो. इतकेच नव्हे, तर त्याची आठवण इतकी पक्की आहे की, एका महिन्यानंतरही कधी विचारले तर तो त्या बातम्या एका पाठोपाठ एक अशा घडाघड सांगत सुटतो!

हा बालक केवळ पाचच वर्षांचा असला तरी आपल्या घरी येणाऱ्या कौटुंबिक मित्र व पाहुण्यांची नावे, पत्ते व त्यांचे फोन नंबर वगैरे लक्षात ठेवून, केंव्हाही विचारले तर अगदी बिनचूक सांगतो. या मुलाला क्रिकेट, टेनिस व फुटबॉल हे खेळ विशेष आवडतात. कपिलदेव हा त्याचा खास आवडता खेळाडू.

खूपच हुशार दिसणारा हा मुलगा इतका भाग्यवान नाही, की आपल्या हाताने काही लिहू शकेल! ते शक्य झाले असते, तर कदाचित दीपकने चांगल्या चांगल्या गोष्टी लिहून खूप नाव मिळवले असते.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. सर्वात पहिलं 'साहित्य संमेलन' कोठे भरले होते?
२. रामायणाची रचना हिन्दीत प्रथम कोणी केली?
३. कलकत्याच्या 'बोटॅनिकल गार्डन्स' चे वैशिष्ट्य काय?
४. एका पर्शियन ग्रन्थात असा अुलेख आहे की-एक पिता-पुत्र लढण्यासाठी एकमेकांसमोर अुभे ठाकले आणि आपले नाते काय आहे हे समजण्यापूर्वीच एकमेकावर हल्ला करून दोघे मरुनही गेले. हे दोघे कोण?
५. आपल्या नवव्या लोकसभा-निवडणुकीची एक खास गोष्ट आहे. ती कोणती?
६. जवाहरलाल नेहरूंनी किती वेळा काँग्रेसचे अध्यक्षपद भूषविले?
७. इंग्रजीत एकूण २६ अक्षरे आहेत. युरोपातील आणखी दोन भाषांच्या बाबतीतही तसेच आहे. त्या भाषा कोणत्या?
८. सिंहलमधील एका वीराने भारतात येअून रामनाडच्या चोल राजांना हरवून पांड्य राजाला सिंहासनावर बसवले होते. तो वीर कोण?
९. दिल्लीच्या एका सुलतानाचे 'पोलो' खेळताखेळताच देहावसान झाले. तो सुलतान कोण?
१०. राणा रणजितसिंहाचे ज्या घोड्यावर अतिशय प्रेम होते, त्या घोड्याचे नाव काय?
११. गंगा व यमुने बरोबरच आणखी तीन पवित्र नद्यांचा कुंभमेळ्याशी संबंध आहे. त्या नद्यांची नावे कोणती?
१२. शिखांच्या दोन गुरूंचे जन्मोत्सव मोठ्या धुमधडाक्याने साजरे केले जातात. ते गुरू कोण?
१३. 'बुल फाईट' मधे मेटॅडोर जेंव्हा विजयी होतो, तेंव्हा त्याला कोणते बक्षिस दिले जाते?
१४. बंगलोरच्या शाश्वती म्युझिअमचे वैशिष्ट्य काय?
१५. भारताचा सर्वप्रथम 'आर्चबिशप' कोण होता?

अुत्तरे

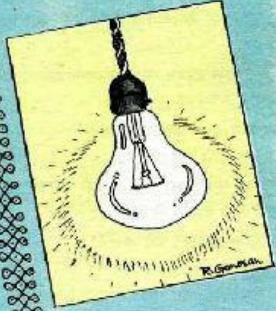
१. मदुरा-तमिळ संघ.
२. तुलसीदास-रामचरितमानस.
३. आशियातील सर्वात मोठे.
४. सोहराब-रुस्तुम.
५. मतदानाकरता आवश्यक वय १८ हे कमी केले गेले आणि हंग पार्लमेण्ट बनले, कारण कोणत्याही पार्टीला बहुमत मिळाले नाही..
६. सात वेळा.
७. जर्मन व डच.
८. परक्रामा बाहु.
९. कुतुबुद्दीन ऐबक.
१०. लैली.
११. नर्मदा, कावेरी व गोदावरी.
१२. गुरुनानक व गुरु गोविंदसिंह.
१३. बैलाचे दोन कान व शेपूट.
१४. स्त्रियांबद्दलचे भारतातले पहिले म्युझियम.
१५. बिशप जुआन डी अल्बुकर्क

'चांदोबा'च्या बातम्या

पोस्ट तिकिटाच्या किंमतीचा अुच्चांक

फारच दुर्मिळ अशा पोस्ट-तिकिटांची किंमतही खूप अधिक असते. इंग्लंडच्या सम्राट सातव्या एडवर्डच्या डोक्याचे चित्र असणारे १९०४ मधले एक तिकीट ५६,००० अमेरिकन डॉलर्सना नुकतेच विकले गेले. विसाव्या शतकातले हे सर्वात अधिक मूल्य असलेले तिकीट स्विट्झर्लंडच्या एका तिकिटप्रेमी व्यक्तीने खरीदले.

दीर्घकाळ टिकणारा बल्ब

अनेक वर्षांच्या संशोधनानंतर कॅलिफोर्नियाच्या एका कंपनीने २०,००० तास जळू शकेल असा विजेचा बल्ब तयार केला. 'इलेक्ट्रॉनिक लाइट' किंवा 'ई-लैम्प' या नावाने ओळखला जाणारा हा बल्ब रोज तीन तास याप्रमाणे जळत ठेवला, तर तो १८ वर्षे काम देअू शकेल, असे मानले जाते.

सुएझ कॅनॉल

भूमध्य व तांबडा समुद्र यांना जोडणाऱ्या 'सुएझ कॅनॉल'ची खोली १८ मीटर इतकी आहे. आता ती खोली वाढवून २२ मीटर, इतकी करण्याचे काम चालू आहे. हे काम पूर्ण होईल तेंव्हा आणखीही काही जहाजे आफ्रिकेच्या किनाऱ्याला वळसा न घालता सरळ जाअू शकतील. या आधुनिकीकरणामुळे जगातील कमीत कमी १० टक्के नौकांना फायदा मिळेल असे वाटते.

मनाचे औदार्य

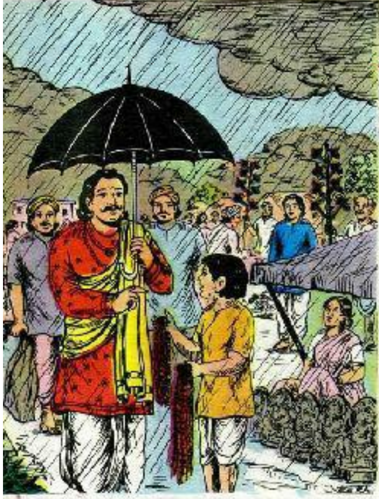
रतनपुरला सुदर्शन नावाचा युवक नव्यानेच आला होता. येथे त्याला अध्यापकाची नोकरी मिळाली होती. गावच्या लोकांबद्दल किंवा गावाबद्दलही त्याला अजिबात काही माहिती नव्हती. तो सरळ गावच्या जमीनदाराकडे गेला व त्याने स्वतःचा परिचय सांगितला. जमीनदाराने सुदर्शनला घराची सर्व व्यवस्था करून दिली.

सुदर्शनला गावात येअून एक आठवडा लोटला अन् गणेशअुत्सव जवळ आला. सणाच्या आधीच्या दिवशी आकाश काळ्या मेघांनी व्यापून गेले आणि मुसळधार पाअूस पडला.

रस्त्याच्या कडेला गणेशमूर्ति आणि फुले-पत्री वगैरे विकायला बसलेले विक्रेते ग्राहकांची वाट पहात होते.

गणेश-पूजेसाठी सामान घ्यायला सुदर्शनही घराबाहेर आला. एका ठिकाणी खुद्द जमीनदारच हातात छत्री घेअून फले-फुळे विकणारांशी घासाघीस करत होता. ते दृश्य पाहून सुदर्शनला खूपच आश्चर्य वाटले. माल स्वस्तात खरीदायचा प्रयत्न या जमीनदारासारखा माणूस का करत आहे, हे त्याला अुमगेना. त्याला जमीनदाराबद्दल एक प्रकारची घृणा वाटू लागली. एक जमीनदार असूनही बिचाऱ्या गरीब विक्रेत्यांच्या पोटावर तो मारत असल्यासारखे सुदर्शनला वाटले.

अशा प्रकारे स्वस्तात सौदा करून जमीनदाराने तिथल्या जवळजवळ साऱ्याच विक्रेत्यांजवळचा सगळा माल खरेदी केला.

इतकी सगळी फळे-फुले अन् पत्री घेऊन जमीनदार त्याचे काय करणार आहे, हेही सुदर्शनला समजेना.

इतक्यात सुदर्शन बरोबर काम करणारा आणखी एक अध्यापक तेथे खरेदीसाठी आला. आपण पाहिलेला प्रकार सुदर्शनने त्याला सांगून म्हटले, "असं वाटतंय की, जमीनदाराला भिऊन या गरीब लोकांनी आपला माल त्याला खूप स्वस्तात देऊन टाकलाय! लोकांशी अशी वर्तणुक करणारा हा जमीनदार बराच निर्दय वाटतोय. हे बिचारे पोटासाठी इथे थंडीत कुडकुडताहेत अन् जमीनदार त्यांच्या पोटावर असा पाय आणतोय हे मला तर फार नीचपणाचं वाटतंय. माणुसकी सोडून, स्वस्तात सौदा करत असताना मी त्याला आपल्या डोळ्यांनी पाहिलं आत्ता!"

सुदर्शनच्या या बोलण्याने त्या अध्यापकाला दुःख वाटले. सुदर्शनला आणखी काही बोलू न देता तो ताबडतोब म्हणाला, "तुम्ही अगीचच असे जमीनदारांबाबत अपमानकारक बोलू नका. ते आम्हा सर्वांना देवतुल्य वाटतात हे तुम्हाला बहुतेक माहीत नसावं!"

"असं? देव असा असतो, हे मला माहीतच नव्हतं!" सुदर्शन अवहेलना करत त्या सहअध्यापकाला कुत्सितपणे म्हणाला.

तो अध्यापक यावर काही बोलू इच्छित असूनही बोलला नाही. तो सुदर्शनला इतकेच म्हणाला, "चला! एकदा तुम्ही आत्ता माझ्याबरोबर जमीनदारांकडे चलाच!"असे म्हणून तो अध्यापक पुढे व सुदर्शन त्याच्या मागे मागे असे चालू लागले.

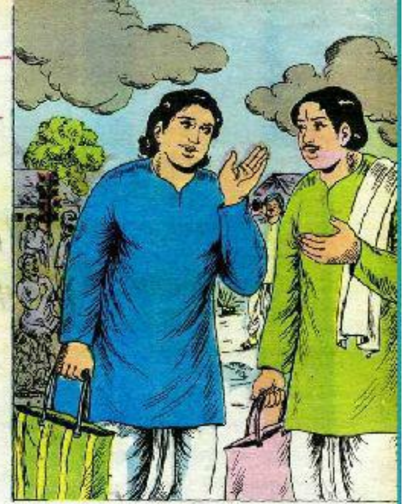
ते जेंव्हा तेथे पोचले, तेंव्हा एका अंचशा चबुतऱ्यावर जमीनदार ती सर्व सामग्री नोकरांकरवी मांडून घेत होते. त्याने सुदर्शन व बरोबरच्या अध्यापकाकडे पाहून आनन्दाने म्हटले, "ओहो! आज सणाला अचानकच पाहुणे आले की! भिजलेले दिसताय बरेच." असे म्हणून त्याने लगेच नोकरांकडून नवी वस्त्रे घरातून मागवून दोघा अध्यापकांच्या हाती देत म्हटले, "हे, हे घ्या. अगोदर पंचाने आपली डोकी कोरडी करून हे कपडे घाला बरं त्या खोलीत जाऊन."

जमीनदाराची वागणूक पाहून सुदर्शन बावचळल्यासारखा झाला. त्या अध्यापकाबरोबर खोलीत जाऊन त्याने नवे कपडे घातले. जेंव्हा ते खोलीबाहेर आले तेंव्हा जमीनदाराने त्यांना गरम गरम दूध प्यायला दिले.

जमीनदाराच्या औदार्याबद्दल सुदर्शनला आश्चर्य वाटत होते. त्याने जमीनदाराला म्हटले, "हे पहा महाराज, गैरसमज करून घेणार नसाल तर एक छोटी शंका विचारायचीय तुम्हाला."

"मी कशाला गैरसमज करून घेईन? विचारा ना, काय विचारायचंय ते. मनात काही लपवायची गरज नाही." जमीनदार म्हणाला.

आता फळे-फुले अन् पूजा-पत्री विकणारांबरोबर जमीनदाराने केलेल्या घासाघिशीचा अुल्लेख करून सुदर्शन म्हणाला, "त्या बिचाऱ्या लोकांशी भावाबद्दल बराच वेळ घासाघीस करणारे जमीनदार अन् आत्ता माझ्यासमोर अुभे असणारे जमीनदार, हे दोन्ही एकच का?-हीच माझी शंका. माझ्या स्पष्ट बोलण्याबद्दल माफी असावी हं!"

आता मात्र जमीनदार गडगडून हसला अन् म्हणाला, "अडचणीच्या वेळी एका माणसाने दुसऱ्याला मदत करावी, हे मान्य आहे ना तुम्हाला?"

"हे काय बोलता तुम्ही? आपण केलंत ते काय त्यांच्या अडचणीत मदत करणं झालं?" सुदर्शनने आश्चर्य दर्शवीत विचारले.

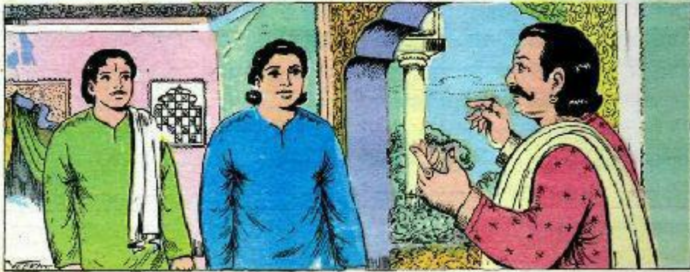
"मग, तुम्हाला काय वाटतं? या पावसात इतक्या कष्टाने आणलेल्या फळा-फुलांची अन् पत्री वगैरे साहित्याची विक्री कुठे झाली असती? म्हणूनच त्यांच्याजवळचं बरंचसं साहित्य मीच विकत घेतलं. अन् आता माझा विचार आहे की, हे सर्व आसपासच्या

घरांतून वाटून टाकावं." जमीनदार म्हणाला.

"आहो, यावरून असं कळून चुकतं, की तुम्ही चांगलेच उदार आहात. मग आपण लहान लहान मुलांशी सुद्धा खरेदी करताना स्वस्तात खरेदी करण्याचा आटापिटा का बरं केलात! या सर्वांची काय जरूर होती? जरूर तर थोडी रक्कम अशीच देऊन तुम्ही त्यांना मदत करू शकला असतात नं?" सुदर्शनने विचारले.

यावर नकारात्मक डोके हलवीत जमीनदार म्हणाला, "मी असे पैसे वगैरे देऊन त्यांना कधीच बिघडवणार नाही. तुम्ही या गावात नवे आला आहात, म्हणून त्यांच्या बाबतीत तुम्हाला सविस्तर सांगणं हे मी आपलं कर्तव्य समजतो. गणेशचतुर्थीच्या वेळी इथे या गावात थोडाफार पाऊस पडणं, ही दरवर्षीचीच गोष्ट आहे. तरीही इथले पूजासामग्री विकणारे समजत असतात की-यंदा पावसामुळे विक्री बरोबर होत नाहीय, अन् निदान जमीनदार तरी थोडीफार खरेदी करून आपल्याला मदत करील. त्यामुळे ज्या वर्षी असा खूप पाऊस होतो, त्यावर्षी जेंव्हा यांचा माल विकलाच जात नाही, तेंव्हा मीच अगीच खरेदीच्या मिषाने त्यांच्याकडचा हा माल घेतो. असं न करता त्यांना नुसतेच पैसे दिले, तर ते आळशी बनतील. माझ्या मते, माणसाला आळशी बनायला प्रोत्साहन देण्यासारखं दुसरं मोठं पाप या जगात नाही. तुम्ही दोघं शिक्षक आहात, माझ्या म्हणण्याचा तुम्हीच नीट विचार करा."

आता मात्र सुदर्शनच्या डोक्यात प्रकाश पडला! जमीनदाराच्या वागण्यातला मूळ मुद्दा त्याला कळून चुकला. त्याने ताबडतोब हात जोडून जमीनदाराला नमस्कार केला. त्याला जणू सर्वांसमक्ष जमीनदाराच्या औदार्याची तारीफ करायची होती.

चोर भक्त

रहीम नावाच्या एका धनवान माणसाला रजिया नावाची एकुलती एक मुलगी होती. दिसायला ती फारच सुंदर होती. रहीमची इस्टेट अफाट होती.

रहीमचा 'अल्ला' वर फार विश्वास होता. तो एक महान भक्त होता. आपल्याजवळचे सारे अल्लाचेच आहे, अशी त्याची धारणा असे.

रजिया चन्द्रकलेप्रमाणे वाढून मोठी झाली. ती उपवर झाल्याबरोबर मोठ-मोठ्या घराण्यातले श्रीमन्त युवक अहमहमिकेने तिला मागणी घालायला येऊ लागले. परन्तु रहीमला त्यातला कोणीच पसन्त पडेना, कारण त्यातला एकही तरूण देवभक्त नव्हता.

एके रात्री रहीमची बायको सुलताना त्याला म्हणू लागली, "हे पहा, आपल्या लेकीसाठी असंख्य उत्तम स्थळं सांगून येत आहेत. त्यांच्यातले कित्येक खूप धनवानही आहेत. पण तुम्हाला का कुणास ठाऊक, एकही स्थळ पसन्त पडत नाहीये!"

बोलता बोलता दुःखाने सुलतानाचा गळा भरून आला. रहीम ही गोष्ट जाणून होता की सुलतानाला खरोखरच फार चिन्ता लागून राहिली आहे. तिचे सान्त्वन करत तो म्हणाला, "अग वेडे! आपल्याला अल्लाने दिलेला पैसा अन् मानमरातब काही कमी नाहीय. त्यामुळे आपला जावई पैसेवालाच असायला हवा, अशी काही आवश्यकता नाही. मी योग्य अशा नवरदेवाच्या शोधात आहे. अल्लाची इच्छा असेल तर रजिया लवकरच एक घरवाली होईल; तू मुळीच चिन्ता करू नकोस."

त्या रात्री नासिर नावाचा एक चोर चोरी करण्यासाठी रहीमच्या घरात

(अरबमधील लोककथा)

घुसला.मियाबिबीचे हे बोलणे त्याने लपून ऐकले अन् त्याच्या मनात एका अजब कल्पनेने घर केले!

दुसऱ्या दिवशी भल्या पहाटे रहीम जेंव्हा नमाज पढायला निघाला, तेंव्हा त्याच्या अगोदरच नासिर त्या मशिदीत पोचला, आणि मोडक्या-तोडक्या का होईना, पण मोठ्या आवाजात नमाज पढू लागला. ते पाहून रहीमने एकदा त्याला विचारले, "कोण आहेस बेटा तू? कुठल्या गावचा तू?"

नासिर अुत्तरला, "मी एक कमनशिबी प्राणी आहे, मला ना आई, ना बाप! आपलं म्हणावं असं घरदारही नाही मला!"

"मग जेवायला कसं मिळतं तुला? तुझ्या तहान-भुकेची व्यवस्था काय?" रहीमने सहानुभूतीने विचारले.

"अल्लाचं नाव घेत असताना मला तहान-भुकेचं काही भानच नसतं. रात्री अुशिरानं कधी भूक लागलीच, तरी काळजीचं काही कारण नसतं." चोराने खोटेच सांगून टाकले.

तसे पाहिले तर, अलिकडे नासिर आपला जास्तीत जास्त वेळ मशिदीतच घालवत असे. अन् ते माहीत असलेले भक्त लोक नासिरला खाण्यासाठी काही ना काही पाठवत असतच.

चोराचे सारे बोलणे रहीमला अगदी खरेच वाटले. 'खरी भक्ती तर हीच!' असे वाटले त्याला. लगेच त्याच्या मनात विचार आला-अरे! इतक्या लहान वयात एवढी भक्ती? मुलगा तर सुन्दर अन् प्रामाणिक दिसतोय! चला, आपल्या शोधाचं फळ मिळालं आपल्याला! आपल्या पोरीला हाच योग्य वर आहे. याच्याशीच रजियाचा निकाह लावून द्यावा!

त्या दिवसापासून रहीम दररोज नासिरसाठी आपल्या घरून अुत्तम असे जेवण पाठवू लागला.

असेच चाळीस दिवस निघून गेले. तोपर्यन्त हा चोर खरोखरच अल्लाच्या भक्तीत बुडून गेला. कायम मशिदीत रहाण्याचाही परिणाम असेल; पण तो रहीमकडून आलेले अन्न खाअून सारा वेळ अल्लाची प्रार्थना करी, अन् नमाज पढे. वडिलधाऱ्या भक्तांचे बोलणे सारखेच त्याच्या कानी पडत असे आणि सगळाच वेळ सत्संगात व्यतीत होई. त्यामुळे चोराच्या मनात परिवर्तन घडले.

एके दिवशी रहीम नासिरला म्हणाला, "बेटा, जेंव्हा जेंव्हा तू माझ्या दृष्टीस पडतोस, तेंव्हा तेंव्हा माझं मन आनन्दानं भरून जातं बघ! तुझ्यासारख्या भक्ताचीच वाट पहात होतो मी! तू माझ्या मुलीशी निकाह कर; फार संतोष वाटेल मला."

हे ऐकताच नासिरने रहीमच्या पायांवर लोटांगण घालून म्हटले, "क्षमा करा मला! मी खरं म्हणजे एक चोर आहे, चोरी करायला एक दिवस तुमच्याच घरात घुसलो होतो मी! तुम्हा नवराबायकोंचं आपसातलं बोलणं ऐकून 'आपण तुमच्या मुलीशी निकाह करून सारी संपत्ती बळकावावी' असा विचार मनात आला माझ्या! आपलं मन वेधून घेण्यासाठी 'बगुला-भगत' बनलो मी! पण गेल्या चाळीस दिवसात माझं मन खरोखरच पालटून गेलं, अन् आपल्या साऱ्या नीच कृत्यांचा पश्चात्ताप वाटायला लागला मला! इथून पुढे चोऱ्या करणं बन्द करून, खूप मेहनत करून जगायचा विचार आहे माझा! तुमच्या मुलीच्या योग्य नव्हे मी! दुसऱ्या कुणाशी निकाह करून द्या तिचा! तुम्हाला फसवल्याबद्दल योग्य वाटेल ती शिक्षा द्या मला. आनन्दाने भोगेन मी!"

नासिरचे हे बोलणे ऐकून प्रथम तर रहीम एकदम चकितच झाला! पण नंतर पुन्हा भानावर येअून तो म्हणाला, "वेड्या, अज्ञानामुळे ज्या चुका तू केल्यास, त्या तर आता तुझ्या पश्चात्तापाने धुवून गेल्या. आता तू धुवून काढलेला स्वच्छ मोती आहेस. अल्लानं खरंच माझ्या मुलीसाठीच तुला इथं पाठवलंय. आता तूच माझा जावई आहेस."

नासिर व रझिया यांची शादी झाली अन् नासिर 'सासऱ्यायोग्य जावई' म्हणून प्रसिद्ध झाला.

व्यवहारकुशल

विशालपुर गावच्या चौकात प्रमोद नावाच्या एका व्यक्तीने पादत्राणांचे दुकान अघडले. चपला घेण्यासाठी बरीच गिऱ्हाइके तेथे येत, पण एकही जोडी पसन्त न पडल्याने काही खरेदी न करताच परत जात. यामुळे प्रमोद फारच काळजीत पडला. व्यापार चालावा यासाठी काय करावे याचाच तो सदैव विचार करू लागला.

एक दिवशी प्रमोदच्या दुकानात एक गिऱ्हाईक आले. त्या माणसाने एक जोड पसंतही केला. पण त्याने जेंव्हा चप्पल पायात घालून पाहिली, तेंव्हा त्याला ती काहीशी घट्ट वाटली. हे कारण सांगून तो माणूस जेंव्हा दुकानातून तसाच बाहेर पडू लागला, तेंव्हा त्याला थांबवत प्रमोद म्हणाला, "अजून नव्याच आहेत नं चपला, म्हणून त्या अशा घट्ट वाटतायत. पायात घालून चालत राहिलात की एक दोन दिवसातच आपल्या पावलांबरोबर, बेताच्या सैल होऊन जातील त्या! आत्ताच बरोबर मापाच्या घेतल्यात, तर नंतर सैल नाही का पडायच्या त्या?"

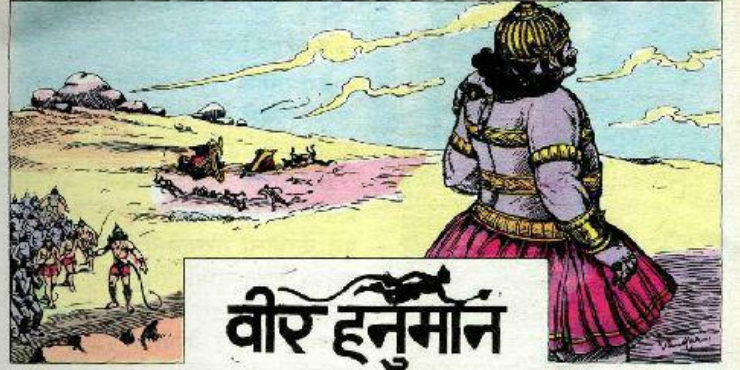
हे ऐकून गिऱ्हाइकाने होकारात्मक डोके हलवले, अन् चप्पल खरीदून तो निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी आणखी एका गिऱ्हाइकाने आपल्या मुलासाठी एक जोड पसन्त केला. पण त्या घालून पाहिल्यावर तो माणूस म्हणाला, "या तर बऱ्याच सैल वाटतात! मला नकोत या चपला." यावर प्रमोद म्हणाला "असं पहा, तुमच्या मुलाचा पाय अजून वाढत राहील ना? तेंव्हा जरा वाढत्या मापाच्या चपलाच बऱ्या. आत्ता बरोबर मापाच्या घेतल्यात, तर लवकरच घट्ट व्हायला लागतील न त्याला?"

"हो, हो! बरोबर आहे तुमचं म्हणणं. मी याचा विचारच नव्हता केला!" असे म्हणून त्याही गिऱ्हाइकाने चपला खरेदी केल्या.

व्यवहारकुशलतेचे काय मूल्य असते, हे आता प्रमोदने बरोबर ओळखले. जो माणूस व्यवहारकुशल नसेल, तोंडदेखलं गोड बोलू शकत नसेल, त्याचे व्यापारात कधीही नीट बस्तान बसणार नाही.

वीर हनुमान

हजारो वानर कुंभकर्णावर तुटून पडले. त्या पर्वतप्राय राक्षसाला त्यांनी ओरबाडलं, त्याचे चावे घेतले, त्याला गुद्दे घातले. पण कुंभकर्ण जरा ही विचलित झाला नाही. तो वानरांचा नाश करीत सुटला. कुंभकर्णाला आवरणं वानरांना शक्य नाही हे सिद्ध झालं.

कुंभकर्णाने सुग्रीवावर आपला भाला फेकला. हनुमानाने मधेच तो पकडला नि मोडून टाकला. हे पाहून वानरांना फार आनंद झाला व आनंदाने ते नाचू लागले. तेव्हा कुंभकर्णाने एका पर्वताचे शिखर उचलले व सुग्रीवाच्या रोखाने फेकले. यामुळे सुग्रीव मूर्च्छित झाला. सुग्रीवाला घेऊन कुंभकर्ण लंकेत परत आला.

हे सर्व पाहून हनुमानाला मात्र मुळिच भीति वाटली नाही. सुग्रीव मूर्च्छितावस्थेतून बाहेर आला की तो स्वतः आपले रक्षण करील याबद्दल त्याला खात्री होती.

हनुमानाच्या अंदाजाप्रमाणेच घडलं, सुग्रीव शुद्धीवर आला तेव्हा त्याच्या लक्षात आलं की आपण कुंभकर्णाच्या हातावर आहोत. त्याला समोर लंकेतील रस्ते दिसू लागले. त्याने लगेच कुंभकर्णाचे नाक व कान कापून टाकले. कुंभकर्णाच्या नाकातून व कानातून रक्ताच्या चिळकांड्या उडाल्या आणि त्याने लगेच

२७. राम-लक्ष्मण मूर्च्छित

सुग्रीवाला जमिनीवर आपटलं. कुंभकर्ण त्याला आपल्या पायाखाली तुडवू लागला. परंतु सुग्रीव त्यामुळे घायाळ झाला नाही. तो तत्काळ आकाशात उडाला नि रामाजवळ जाऊन पोचला.

कुंभकर्ण रामाशी लढाई करण्यासाठी पुढे सरसावला.

राम त्याला म्हणाला-''कुंभकर्णा, तू इन्द्राचा पराभव केला असशील, पण मी इन्द्र नाही हे लक्षात ठेव.''

''हे रामा, मी विराध, वाली वा मारीच नाही. मी आहे कुंभकर्ण! तू आपला पराक्रम दाखवच, नंतर मी तुला आपले भक्ष्य बनवीन.'' कुंभकर्ण रामाला म्हणाला.

मग रामाने आपले वायव्यास्त्र काढले. या अस्त्रामुळे कुंभकर्णाचा हात गदेसह तुटून खाली पडला.

तो जोरात ओरडू लागला. दुसऱ्या हाताने एक मोठे झाड उखडून तो रामाशी युद्ध करायला सरसावला. तेव्हा रामाने इंद्रास्त्र फेकून कुंभकर्णाचा दुसरा हात ही छाटून टाकला. तरी ही कुंभकर्ण रामाशी लढण्यासाठी पुढे येण्याचा प्रयत्न करू लागला. म्हणून रामाने कुंभकर्णाचे पाय-च कापून टाकले. शेवटी रामाने कुंभकर्णाचं डोकं ही उडवलं.

कुंभकर्णाच्या मृत्यूमुळे राक्षस ओक्सा-बोक्शी रडू लागले, रामाला पाहताच ते थर थर कापू लागले. रामाचे नाव ऐकताच ते घाबरून जाऊ लागले. रामाच्या अवती-भवती बसून वानर त्याची पूजा करू लागले.

राक्षसांनी रावणाला खबर दिली की रामाने कुंभकर्णाला ठार मारले आहे. ही वार्ता ऐकून रावण मूर्च्छित झाला. त्याचे मुलगे देवांतक, नरांतक, त्रिशर आणि अतिकाय मोठमोठ्याने रडू लागले. तसेच कुंभकर्णाचे धाकटे भाऊ महोदर नि महापार्श्व पण अतिशय दुःखाने रडूं लागले.

रावण शुद्धीवर आला तेव्हा त्याला वाटले की आता लंका वानरांच्या ताब्यात जाणार! तो खूपच घाबरला होता आणि आता आपले सर्व राजभोग संपले असं त्याला वाटलं. राज्याच्या बाबतीत आपले कर्तव्य संपले असं त्याच्या मनाने घेतलं. सीतेला प्राप्त करण्याची आशा आता सोडलीच पाहिजे. आपल्या छोट्या भावाचा वध करणाऱ्या रामाचा सूड उगवण्याचा त्याने विचार केला. जर रामाला आपण मारू न शकलो तर आपले प्राण गेलेले बरे असं रावणाला वाटलं. आता पहिल्या प्रथम रावणाच्या मनात आलं की विभीषणाचा उपदेश न ऐकण्यात आपण फार मोठी चूक केलेली आहे. आपण जे काही केले त्याबद्दल त्याला पश्चात्ताप होऊ लागला.

रावणाचे दुःख पाहून त्रिशर म्हणाला-''तू तिन्ही लोकांना पराभूत करू शकतोस, असं अधीर होण्याचं काय कारण आहे? मला युद्ध-भूमीवर पाठव. मी रामाला मारून परत येतो.''

हे ऐकून देवांतक, नरांतक व अतिकाय यांनी पण युद्ध-भूमीवर जाण्याची आपली उत्सुकता प्रकट केली. त्यांचे धैर्य पाहून रावण प्रसन्न झाला. आणि त्याने आपल्या पुत्रांना रामाशी लढायला पाठवले.

मग राक्षस नि वानर यांच्यात युद्ध जुंपले. राक्षसवीर नरांतक वानरांचा

समाचार घेऊ लागला. हे पाहून सुग्रीव अंगदाला म्हणाला-''तू आता या नरांतकाला आपला पराक्रम दाखव. त्याला मृत्यूची वाटच दाखव.'' तेव्हा अंगद नरांतकाशी भिडला, थोडा वेळ त्याच्याशी लढला नि शेवटी त्याने नरांतकाला यम-सदनी रवाना केले.

हे पाहून त्रिशर, महोदर आणि देवांतक अंगदावर चालून गेले. अंगद साहसपूर्वक तीन राक्षसांशी लढू लागला. हनुमानाने हे पाहिलं आणि एकच गुद्दा घालून त्याने देवांतकाला ठार मारलं, त्याचप्रमाणे नील अंगदाच्या मदतीसाठी धाऊन आला व त्याने महोदराला मारून टाकलं.

ऋषभाने महापार्श्वशी जोरदार युद्ध केले आणि शेवटी त्याचा वध केला. अशा रीतीने अनेक महावीरांचा वध झालेला पाहून राक्षसांनी आपल्या हातातील शस्त्रे टाकली व ते पळून जाऊ लागले.

युद्धात कामी आलेल्या राक्षस-वीरांबाबतची वार्ता कानी आल्यावर अतिकाय रणांगणावर आला. एकाद्या छोट्या पर्वतासारखा अतिकाय पाहून रामाने विभीषणाला विचारले-"हा नवा महाकाय राक्षस कोण?"

विभीषण म्हणाला-"रावणाला राणी धान्यमालिनी पासून झालेला हा मुलगा अतिकाय. हा रावणासारखाच महापराक्रमी आहे. ब्रह्मदेवाला खुश करून याने एक वर मिळविला आहे- देव अथवा राक्षस यांच्याकडून याला मृत्यु येणार नाही. याने जे कवच परिधान केले आहे आणि ज्या रथावर हा आरूढ झाला आहे, तो खुद्द ब्रह्मदेवाने याला दिलेला आहे. यांच्या साह्याने याने अनेक वेळा देव व दानवांना पराभूत करून राक्षसांचं संरक्षण केले आहे. याला जर लवकर मारून टाकलं नाही, तर आपल्या वानर-सेनेचा हा नाश करून टाकू शकेल!"

दरम्यान वानर-सेनेशी लढण्यासाठी आलेल्या अतिकायचा कुमुद, द्विविद, मैंद, नील व शरभ या वानर-वीरांनी सामना केला. पण ते अतिकायच्या केसाला ही धक्का लावू शकले नाहीत. अतिकायच्या बाणांनी मात्र बिचारे घायाळ झाले.

जे आपल्याशी लढत नाहीत त्यांची काळजी करण्याचे अतिकायला कारण नव्हते. तो थेट रामापाशी आला आणि विचारलं-"भ्याडासारखे पळून जाणारे आहेत, त्यांच्याशी लढण्याची माझी इच्छा नाही. असा कोण वीर आहे, ज्याला माझ्याशी युद्ध करायचंय?"

या बोलण्याचा लक्ष्मणाला अतिशय राग आला. अतिकायला सामोरे जाऊन

त्याने आपल्या धनुष्याचा टणत्कार केला. त्याला पाहून अतिकाय म्हणाला-"लक्ष्मणा, तू अजून लहान आहेस! शेवटी तुझा पराक्रम तो किती? मोठा आला माझ्याशी लढायला? व्यर्थ मरणाची इच्छा का करीत आहेस? माझं म्हणणं ऐकशील तर बाजूला हो. नसते दु:साहस करू नकोस."

"जर आपला पराक्रमच दाखवायचा असेल तर ही नुसती बडबड कशासाठी? करूनच दाखव की! आपल्या तोंडाने आपली स्तुति करीत बसण्यापेक्षा, चल, आपला पराक्रमच दाखव मला!" लक्ष्मणाने त्याला ललकारलं.

धनुष्य-बाण हाती घेऊन दोघांनी युद्ध सुरू केलं. लक्ष्मणाची बाण सोडण्याची कला पाहून अतिकायच्या मनात त्याच्याविषयी आदराची भावना निर्माण झाली. तो मोठ्या उत्साहाने लक्ष्मणाशी लढू लागला. दोघांनी एकमेकांवर दिव्यास्त्रे फेंकली. अतिकायच्या बाणांनी लक्ष्मण संत्रस्त होत होता. पण लक्ष्मणाच्या बाणांनी मात्र अतिकाय वर काही ही परिणाम झाला नाही. कारण अतिकायने चांगले मजबूत कवच परिधान केलेले होते. आता लक्ष्मणाने अतिकायवर ब्रह्मास्त्र टाकले. त्याला कुछकामी करण्याचा अतिकायने प्रयत्न केला. पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. ब्रह्मास्त्राने अतिकायचे शिर धडापासून उडविले.

अतिकायच्या मृत्यू मुळे राक्षसांना अत्यंत दु:ख झाले. रावणाला जेव्हा ही वार्ता समजली तेव्हा त्याला मोठे आश्चर्य वाटले. कारण महान राक्षसवीर एकामागून एक राम-लक्ष्मणाकडून मारले जात होते. त्याला आता कळले की आपण वानरांच्या शक्तीचा बरोबर अंदाज केला नाही. याबाबत आपण चुकलोच!

आपले वडील दु:खी झालेले पाहून इंद्रजित म्हणाला-"मी जोपर्यंत जिवंत

आहे. तोपर्यंत आपणास दुःख करण्याचे कारण नाही. मी मारलेल्या बाणांपासून कोणी ही आपला बचाव करू शकणार नाही. मी जाऊन या राम-लक्ष्मणाचे प्राण घेतो. हा मी चाललो युद्ध-भूमीवर. आपण काळजी करू नका.

पित्याची परवानगी घेऊन उत्तमोत्तम गर्दभ जुंपलेल्या रथावर स्वार होऊन इंद्रजित रणांगणाकडे निघाला. तो जेव्हा युद्ध-भूमीकडे निघाला तेव्हा अनेक राक्षस-योद्धे निरनिराळी आयुधे धारण करून मोठ्या आनंदाने त्याच्या मागे निघाले.

इंद्रजित युद्ध-भूमीवर पोचला. एकादा दिव्य रथ प्राप्त व्हावा म्हणून यज्ञ करण्याचा त्याने विचार केला. त्याने चारी बाजूंना पहारेकरी नेमून मंत्रोच्चार करीत अग्नीत होम केला. त्याचा होम चालू असताना धूर दिसला नाही. फक्त वर येणाऱ्या मोठ-मोठ्या ज्वाला दिसल्या.

यानंतर इंद्रजितने ब्रह्मास्त्राचे स्मरण करून आपले धनुष्य, रथ व अन्य आयुधांना मंत्रित केले. अशा रीतीने होम संपला. मग इंद्रजित आपला रथ, आयुधे व सारथ्यासह आकाशात अंतर्धान झाला.

राक्षसांचं सैन्य घोडे व रथांसह युद्ध-भूमीकडे निघाले. निरनिराळ्या शस्त्रांचा उपयोग करून राक्षस वानरांशी युद्ध करू लागले. त्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी इंद्रजितने आवेशयुक्त स्वरात तेजस्वी उपदेश केला. राक्षस उत्साहाने लढू लागले. शेवटी इंद्रजित स्वतः युद्धभूमीवर दाखल झाला. एकेक तडाख्यात पाच-सहा वानरांना जो मारू लागला. केवळ सामान्य वानरांनाच नव्हे, तर अनेक वानर-वीरांना ही अत्यंत निर्दयपणे त्याने खाऊन टाकले. गंधमादन, नल, मैंद, गज, सुग्रीव, ऋषभ, अंगद, द्विविद इत्यादि त्याच्या बाणांनी घायाळ झाले. पण अदृश्य इंद्रजितला ते पाहू मात्र शकत नव्हते.

इंद्रजित जे बाण फेकत होता त्यातील काही राम व लक्ष्मण यांना ही लागले. तेव्हा राम लक्ष्मणाला म्हणाला-''हा इंद्रजित अदृश्य स्वरूपात युद्ध करीत आहे. म्हणून आपण त्याला मारू शकत नाही. त्याचे बाण लागून आपण बेशुद्ध झाल्यासारखं दाखवू या. म्हणजे तो खुश होऊन लंकेत परत जाईल.''

लगेचच इंद्रजितच्या बाणांनी राम व लक्ष्मण दोघे ही मूर्च्छित होऊन जमिनीवर पडले. ते पाहून अत्यानंदाने इंद्रजित लंकेकडे परत फिरला.

हनुमान विभीषणाला म्हणाला- ''इंद्रजितने ज्या अस्त्राचा उपयोग केला, ते ब्रह्मास्त्र आहे. त्यामुळे किती वानर मृत्यु-मुखी पडले याचा आपण छडा लावला पाहिजे.''

हनुमान आणि विभीषण जळती लाकडे हाती घेऊन युद्ध-भूमीवर शोध घेऊ लागले. त्यांना जांबवान जिवंत असलेला दिसला. विभीषणाने त्या वृद्धाला विचारले-''जिवंत आहेस न?''

जांबवानच्या दृष्टीवर परिणाम झालेला होता. त्याने विभीषणाला विचारले- ''सांग, हनुमान जिवंत आहे ना?''

''राम व लक्ष्मण यांच्याबद्दल न विचारता तू हनुमानासंबंधी का विचारीत

आहेस?'' विभीषणाने जांबवानला विचारले.

जांबवान म्हणाला-''बेटा विभीषणा, हनुमान जिवंत असेल तर सर्व वानर-सेना नष्ट झाली तरी काही बिघडणार नाही. पण जर तो मेला, तर सारी वानर-सेना जिवंत असली तरी मेल्यासारखीच आहे.''

वृद्ध जांबवान जेव्हा असं म्हणाला तेव्हा स्वतः हनुमान पुढे आला आणि त्याने जांबवानाला पद-स्पर्श करून त्याची अभिवंदना केली. तेव्हा जांबवान हनुमानाला म्हणाला-''पुत्र हनुमान, आता वानरांचं संरक्षण तूच केलं पाहिजेस, तुझ्याशिवाय दुसरं कोणी ही

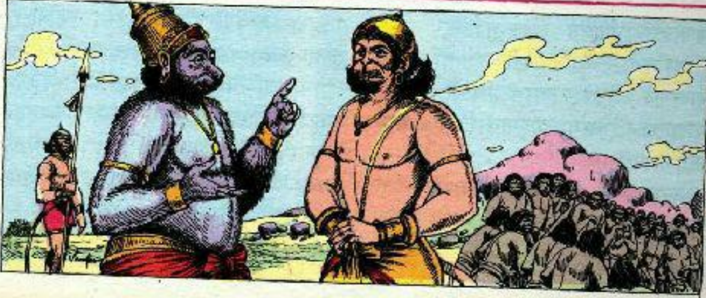
हे काम करू शकणार नाही."

राम व लक्ष्मण यांना शुद्धीवर आणण्यासाठी जांबवानने हनुमानाला एक उपाय सांगितला-

"तू समुद्रावरून उडून हिमालयावर जा. तेथे तुला कांचन व कैलास ही अत्युच्च शिखरे दिसतील. या दोन शिखरांच्या मध्य-भागी एक औषधि-पर्वत आहे. या पर्वताच्या शिखरावर चार दिव्य औषधि आहेत या औषधि-वनस्पतींतून एक प्रकारचा दिव्य प्रकाश बाहेर पडतो. या वनस्पतींची नावे आहेत- विशल्यकरणी, मृतसंजीवनी, सुवर्णकरणी नि संधानकरणी. या चारी वनस्पतींना घेऊन तू लवकर परत ये. त्यांचा उपयोग करून या वानरांना ही आपण जिवंत करू. जा झटपट जाऊन ये."

हनुमान लगेच तिथून निघाला व वायुवेगाने आकाशातून मार्ग आक्रमू लागला. नद्या, जंगल, पर्वत पार करीत करीत तो हिमालयाकडे जाऊ लागला. अशा रीतीने अत्यंत तीव्र गतीने हनुमान नगाधिराज हिमालयावर पोचला.

हिमालयावर पोचताच हनुमानाला उंच-उंच पर्वत-शिखरे दिसू लागली. अनेक आश्रम व मुनि-वाटिका ही त्याला दिसल्या. ब्रह्मकोश, कैलास पर्वत, इंद्राची तपोभूमि, रूद्रबाण, मोक्ष-स्थान, हयग्रीव-क्षेत्र आणि ब्रह्मकपाल इत्यादि प्रदेश त्याला तेथे दिसले. ब्रह्माने इंद्राला जिथे वज्र दिले ती जागा, कुबेराचे स्थान, ब्रह्मासन आणि शिवधनु क्षेत्र ही त्याने पाहिले. शेवटी कांचन-पर्वत व कैलास-पर्वत यांच्या मधे असलेला औषधि-पर्वत ही हनुमानाला दिसला. या पर्वतावरील औषधि-वनस्पतीतून एक अद्भुत प्रकाश बाहेर पडताना त्याने पाहिला.

झोपेचे औषध

पूर्वीच्या काळी काश्मीरमधे वज्रगुप्त नावाचा एक सौदागर रहात असे. व्यापारात त्याला लाखो रुपये कमाई होई; तरीही तो नेहमी अतृप्तच दिसे. त्याची ही अतृप्ति दिवसेंदिवस वाढतच चालली अन् त्यामुळे त्याला झोपही लागेनाशी झाली.

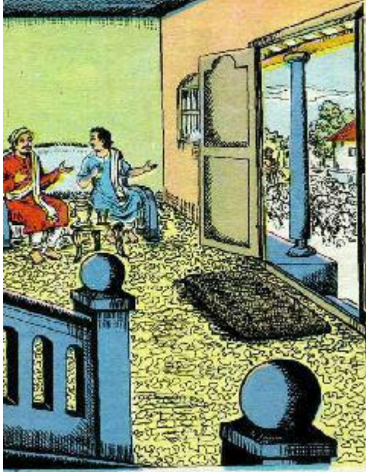
एकदा शेजारच्या गावी राहणारा वज्रगुप्तचा मित्र जयानन्द त्याला भेटायला आला. जयानन्द हा एक सामान्य माणूस होता. तो जे काही मिळवी, त्यातच ओलं-कोरडं खाऊन आपल्या मुलांबाळांसह सुखाने दिवस घालवी. तो जीवनात नेहमी संतुष्ट असे. त्यामुळे उशीला डोके टेकले की त्याला गाढ झोप लागे.

आपल्याला झोप न येण्याची अडचण सांगून वज्रगुप्तने जयानन्दला ती दूर होण्याचा मार्ग माहीत असल्यास सांगायची विनंती केली.

जयानन्दने मित्राची समस्या लक्षपूर्वक ऐकून घेतली. नंतर हसत तो म्हणाला, "तुझ्या डोळ्यातली झोप का उडून गेलीय, हे ओळखलंय मी. तू असं कर-काही दिवस तू आपला व्यापार आणि त्यातल्या अडचणी वगैरेबद्दल विचारच करायचा सोडून दे. वेळ घालवण्यासाठी इतर काही असं काम करत रहा, की ज्याच्याबद्दल तुला काही विचार वगैरे करावा लागणार नाही. असं झालं, की झोप तुला शोधत झक्कत येईल. हाच तुझ्या अडचणीचा अपाय."

इतक्यात बाहेरून काही जनावरांच्या ओरडण्याचा आवाज ऐकू आला, अन्

पुरुषोत्तम बापट

पाठोपाठ त्यांच्या मागून येणाऱ्या गुराख्यांचा आवाजही जयानन्दला ऐकू आला. त्याने विचारले, "अरे, तुझ्या गल्लीत हा कसला आवाज?"

"अरे काय सांगू! मैदानात चरायला जाणाऱ्या बकऱ्यांचे कळप रोज याच रस्त्याने जातात. दुसरी वाटच नाही." वज्रगुप्त म्हणाला.

काहीसा विचार करून जयानन्द वज्रगुप्तला म्हणाला, "अरे मग अुद्यापासून तू एक काम कर. दिवसभर कट्ट्यावर बसून मैदानात चरायला जाणाऱ्या या बकऱ्या तू मोजत जा, अन् रोज अशा किती बकऱ्या चरायला जातात ते पाहून ठेवत जा. बास, असलं काही निरुपयोगी काम केलंस, की तुला चांगली झोप येईल. मी पुन्हा तुला भेटायला येईन, तेंव्हा तुला माझ्या या अुपायाचा फायदा झाला की नाही, ते पाहीन." असे म्हणून जयानन्द निघून गेला.

दोन आठवड्यांनंतर जयानन्द आला. तेंव्हा त्याला असे दिसून आले की वज्रगुप्त खूपच थकलेला दिसत असून त्याचे डोळेही अगदी विस्तवासारखे लाल झालेले आहेत! जयानन्दने आश्चर्याने त्याला विचारले, "काय वज्रगुप्त! माझ्या उपायाचा तुला काही अुपयोग झालेला दिसत नाही! झोप नाहीच येत न तुला?"

"अरे, कसली आलीय झोप? इतकं भाग्य कुठलं माझं? तुझ्या सल्ल्याप्रमाणे इथे कट्ट्यावर बसून मी रोज विचार करतो की बकऱ्या मोजण्यात कुठे चूक तर होत नाही ना! म्हणून मी मैदानात जाअून, तलावाच्या किनारी अुभा राहून खूप एकाग्रतेने अन् सावधपणे मोजणी करू लागलो. आश्चर्याची गोष्ट अशी की या शहरात बरोब्बर एक हजार बकऱ्या आहेत!" वज्रगुप्त अुत्तरला.

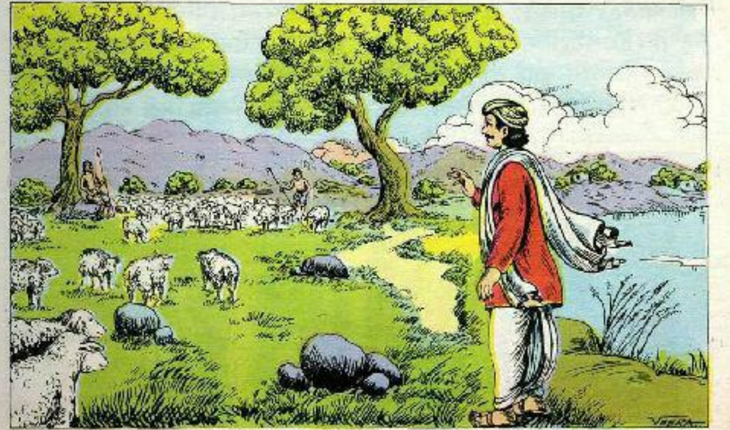
"एक हजार बकऱ्या! इतकी बरोब्बर मोजणी केलीस तू? वेळ घालवण्यासाठी करायच्या कामात इसकी एकाग्रता अन् सावधगिरीची काय जरूर?" जयानन्दने विचारले.

यावर वज्रगुप्त म्हणाला, "अरे मोजणी म्हणजे शेवटी मोजणीच ना? त्यात चूक नाही होता कामा! एक हजार बकऱ्या एकाच वेळी पाहून माझ्या मनात तर असाही विचार आला की यांच्यापासून कमीत कमी चार हजार शेर तरी लोकर मिळत असावी!"

हसतच जयानन्द म्हणाला, "मी तर तुला केवळ बकऱ्या मोजायलाच सांगितल्या होत्या. त्यांच्यावर खर्च किती होईल, किंवा त्यांच्यापासून लाभ किती होईल याचा विचार करायला कुठे सांगितलं होतं?"

"अरे जयानन्द तुला तर माहीतच आहे की येथे लोकरी कपडा विणणारे चांगले कलावन्त विणकर आहेत. ती लोकर जर त्यांच्या हाती दिली, तर ते कमीत कमी दोन हजार वार लोकरीचं कापड तयार करून देतील आपल्याला. एक वार कापड आपण -कमीत कमी दोन मोहोरांच्या भावाने विकू शकू; आणि----" अशीच काही व्यापारासंबंधी माहिती वज्रगुप्त पुढे सांगणार, इतक्यात जयानन्दने त्याला मधेच थांबवले.

"हं, आता आणखी पुढे काही सांगायची जरूर नाही." जयानन्द म्हणाला, "विणून तयार होअून जे दोन हजार वार लोकरीचं कापड येईल, ते दुकानात विकायला ठेवून बसलास, तर

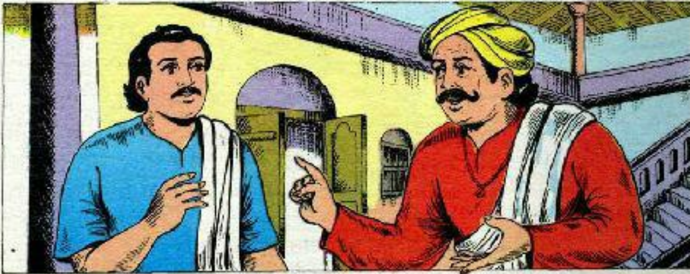
झोप कशी येणार तुला? तो सारा माल विकला गेला अन् तुझ्या हाती सारा पैसा आला, तरच झोप लागणार न तुला?"

जयानन्दच्या बोलण्यातले छुपे व्यंग आणि टोमणे यामुळे वज्रगुप्तचे मन दुखावले; तो काही बोलणार, इतक्यात त्याला थांबवत जयानन्द म्हणाला, "वज्रगुप्त, तुझ्या घरापुढून जाणाऱ्या बकऱ्या, तुझ्या स्वतःच्या नाहीत, अन् तुझा व्यापारही लोकरी कापड विणण्याचा नाही, हे काय तुला माहीत नाही? आपल्या भोवतालचं सारंच वातावरण, प्रत्येक वस्तु यांच्याकडे फक्त व्यापारी दृष्टीने पहाणं, अन् जे काही काम करशील त्या सर्वातून काही लाभ मिळवू पाहणं ही तुझी सवयच होऊन गेली आहे. त्यामुळेच निरर्थक मोजणी अन् हिशोब-ठिशोब, यात तुझी झोप अडून चाललेली आहे. ही गोष्ट मी अगदी पहिल्यानेच ओळखली, अन् तुझं मन व्यापारातून दूर जावं असा प्रयत्न केला मी! पण शेवटी माझाच पराजय झाला! तुझी अडचण दूर करणं हे माझ्या हातातलं नाही, ही गोष्ट कबूल करतो मी!"

"असं नव्हे जयानन्द! तू माझी अडचण दूर केलीस. तुझ्या कृपेमुळे अतृप्ति आणि सुखनिद्रा यांच्यातला संबंध अगदी आत्ताच लक्षात आला माझ्या! या रोगाचं औषध काय, ते ही ओळखलं मी तू काही न सांगताच!" वज्रगुप्त अुत्साहाने म्हणाला.

"असं? सांग बरं काय ते!" जयानन्दने हसत विचारले.

"मी आजच माझा सारा कारभार आपल्या मुलांवर सोपवून बाकीचं आयुष्य तुझ्यासारख्या चिन्तारहित मित्रांबरोबर व्यतीत करीन. हेच माझ्या आजाराचं औषध!" असे म्हणून वज्रगुप्तने मोठ्या प्रेमाने जयानन्दला मिठी मारली.

ब्रह्मराक्षस

एका गावात एक दुष्ट जमीनदार रहात असे. गावच्या जवळच जंगल होते. या जंगलातून जा-ये करणाऱ्या लोकांना आपल्या माणसांकडून ठार मारवून, त्यांची धन-दौलत, मूल्यवान वस्तु वगैरे हा जमीनदार लुटत असे.

एकदा एक पंडित तेथील राजाकडून सन्मानित होऊन, त्या दुष्ट जमीनदाराच्या गावाजवळील जंगलातून परत जात होता. पण जमीनदाराचे हस्तक अचानक त्या ब्राह्मणावर तुटून पडले. त्या दुष्ट लोकांनी ब्राह्मणाला ठार मारून त्याला सन्मानार्थ मिळालेले धन घेऊन तेथून पोबारा केला.

जमीनदाराच्या लोकांनी त्यापूर्वी ब्राम्हणाचे प्रेत जंगलात कुठेसे पुरूनही टाकले होते, त्यामुळे ब्राह्मणाचे काय झाले, हे कधीच कोणाला कळले नाही.

या मृत ब्राह्मणाला एक मुलगा होता. या मुलाचा मुलगा, म्हणजेच मृत ब्राह्मणाचा नातु आपल्या बापाच्या आज्ञेवरून एका गुरुकुलात शिकण्यासाठी निघाला होता.

रस्त्यात मुलाला एक वृध्द ब्राह्मण दिसला. तो मुलाला म्हणाला, "बाळा, जरा माझ्याबरोबर चल. मी तुला चांगली मदत करणार आहे." मुलाला घेऊन ब्राह्मण एका दाट झाडाच्या मागे गेला अन् त्याला तिथेच खाली बसवून, स्वतः झाडाखाली खोदू लागला. त्या जागेतुन नंतर त्याने एक पितळी गडवा बाहेर काढला. त्याचे तोंड कपड्याने बांधलेले होते.

ते पात्र मुलाच्या हाती देऊन वृध्द ब्राह्मण त्याला म्हणाला, "बाळा, या गडव्यात सोन्याची नाणी आहेत. नीट संभाळून ने. रात्री तिथल्या जमीनदाराकडे मुक्काम करून, सकाळी आपली वाट

(चान्दोबात २४ वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेली गोष्ट)

सुधार." इतके सांगून वृध्द तिथून निघून गेला.

मुलाने भांड्यावर बांधलेले फडके सोडून पाहिले. तेव्हा त्याला खरोखरच त्यात सोन्याची नाणी आढळली.

गावात तो पोचला तेंव्हा चहूकडे अंधार पसरला होता. वृध्द ब्राह्मणाच्या सूचनेप्रमाणे जमीनदाराकडे त्याने रात्री मुक्कामाची परवानगी विचारली. जमीनदाराने ती दिली.

मुलगा झोपल्यावर जमीनदाराने सहज म्हणून गडव्याचे फडके सोडून पाहिले. आतली सोन्याची नाणी पाहून तो थक्कच झाला! नाणी त्याच्याकडे कशी आली हे मुलाला अुठवून तो विचारू शकला असता. जमीनदाराला तेवढा हक्क असतोच. पण लोभ सुटून जमीनदारने ती नाणी हडप करण्यातच शहाणपणा मानला, मुलाला विचारायची काय गरज?

गडव्यातली नाणी चोरून जमीनदाराने वरचे फडके होते तसे बांधून टाकले आणि तो आपल्या खोलीत जाअून शान्तपणे झोपून गेला.

सकाळी झोपून अुठल्याबरोबर मुलाने प्रथम आपला गडवा पाहिला. पण तो त्याला हलका वाटला. त्याने वरचा कपडा सोडून पाहिले, तर नाणी गायब! भांडं एकदमच मोकळं! ताबडतोब जमीनदाराजवळ जाअून त्याने विचारले, "मालक, माझे हे भांडे सोन्याच्या नाण्यांनी संपूर्ण भरलेले होते, पण आता ते रिकामं दिसतंय. माझी नाणी कोणीतरी चोरली आहेत."

यावर एकदम रागावून जमीनदार ओरडला, "काय बडबडतोयस? माझ्यावरच चोरीचा आळ घेतोस? या गुन्ह्यासाठी मी आत्ताच तुला फाशी देववतो." नंतर आपल्या नोकरांना त्याने मुलाला तळघरात कैद करून ठेवायला सांगितले. नोकर मुलाला बकोटी धरून घेअून गेले.

नंतर आपल्या बोलण्याला नेहमी मान तुकवणाऱ्या गावातल्या चार वडीलधाऱ्या माणसांना त्याने बोलवून घेतले. त्यांना सर्व हकिकत सांगून तो म्हणाला, "या मुलाला फाशी देणंच योग्य, असं वाटतं मला. तुमचा काय विचार आहे?"

ते सारेजण मुक्त कंठाने म्हणाले, "यात काय संशय? या धूर्ताला नक्कीच फाशी द्यायला हवं. नाहीतर हा एवढासा पोरगा आपल्या बाबत काहीच्या काही बरळत राहील."

बास ! गावात मुलाच्या फाशीबद्दल दवंडी पिटवण्यात आली. संध्याकाळी वध-स्थानी लोकांची गर्दी जमली. नंतर मुलाला तेथे आणले गेले. फाशी अंमलात आणण्यासाठी स्वतः जमीनदारही तेथे हजर झाला.

तेंव्हा जमलेल्या लोकांच्यातून एका ब्राह्मणाने पुढे येअून जमीनदाराला विचारले, "या मुलाला फाशी का दिलं जात आहे? असा काय गुन्हा केलाय या एवढ्याशा मुलाने?"

"हे विचारणारा तू कोण?" जमीनदाराने अुलट ब्राह्मणालाच गरजून विचारले.

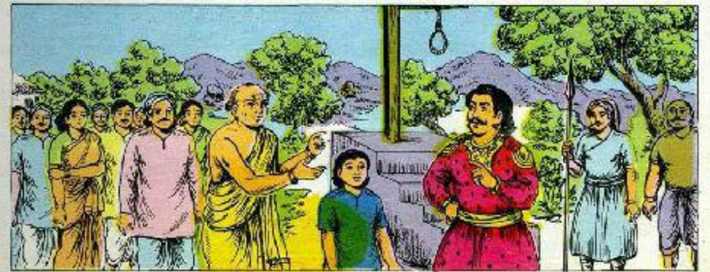
"मी?" हसतच ब्राह्मण अुत्तरला, "मी आजा या मुलाचा!"

"असं? मग ऐक तर! तुझ्या या नातवानं माझ्यावर चोरीचा आळ घेतलाय. रात्री मी याला झोपायला जागा दिली, अन् सकाळी हा मला म्हणतो-मी याची सोन्याची नाणी चोरलीत! माझ्यावर हा असा चिखल अुडवला त्यानं! म्हणूनच त्याला ही कठोर शिक्षा देत आहे मी!" जमीनदार अुत्तरला.

आता ब्राह्मण म्हणाला, "ठीक आहे. मग तुम्हीही दिव्य करून दाखवा. म्हणा, की मी खरोखरच याची नाणी चोरली असली, तर ब्रह्मराक्षस मला अुचलून नेवो!"

यावर जमीनदार ऐटीत म्हणाला, "हो, मला काय भीती? तुम्ही म्हणता तसंच करतो.—मी याचं सोनं हडपलं असेल तर ब्रह्मराक्षस मला अुचलून नेवो!"

दुसऱ्याच क्षणी ब्राह्मण वायुवेगाने जमीनदाराला पकडून आकाशात अुडून घेअून गेला! जमीनदाराचे पुढे काय झाले हे कोणाला कधीच कळले नाही.

पक्षपात

विशालपुरमधे जानकीबाई नावाची एक श्रीमन्त बाई रहात असे. तिला दोन मुलगे व एक मुलगी होती. जानकीबाईने आपल्या जमीन-जुमल्याचे नीटपणे रक्षण करून आपल्या मुलांना नीटपणे वाढवले व त्याच गावात चांगली स्थळे पाहून त्यांचे विवाहही करून दिले.

जानकीबाईच्या थोरल्या मुलाला दोन मुलगे अन् धाकट्याला एक मुलगा व एक मुलगी अशी मुले झाली. तिच्या मुलीलाही एक मुलगी झाली. म्हणतात नं, की "मुद्दलापेक्षा व्याजच जास्त प्यारं असतं." त्याचप्रमाणे जानकीबाईला आपल्या मुलांपेक्षा नातवंडेच अधिक प्यारी वाटत.

नातवंडे मोठी होऊ लागली. तिची मुले जेंव्हा आपल्या मुलांच्या शिक्षणाबद्दल काळजी करू लागली तेंव्हा जानकीबाई त्यांना म्हणाली, "इथल्या इस्टेटीची व्यवस्था तुम्ही पहा. मी मुलांना घेऊन शहरात राहीन. चांगल्या शाळेत त्यांना दाखल करीन. एकादे घर भाड्याने घेता येईल तिथे. दर सुट्टीला पुन्हा इथे एकत्र येऊ."

दोन्ही मुलांनी मुक्तपणे आपली संमती देत म्हटले, "आई, तू जसं आम्हाला शिस्तीत वाढवलंस तसंच यांनाही तुझ्याच हातून वाढवून, शिकवून मोठं कर. चांगल्या वर्तणुकीचे धडे दे."

नातवंडांना घेऊन जानकीबाई शहरात गेली अन त्यांना तिने एका अुत्तमशा शाळेत दाखल केले. सर्व जण एका भाड्याच्या घरात राहू लागले. काही दिवसांनी जानकीबाईची मुलगी व जावईही आपल्या मुलीला घेऊन तिच्याकडे गेले.

मुलगी आईला म्हणाली, "आई, तू या चार नातवंडांना जसं इथं राहून शिकवत आहेस, तसंच माझ्याही लेकीला ठेवून घे. तिलाही शिकव. तुझे जावईबुवा अन् मी हीच मदत मागायला तुझ्याकडे आलो आहोत."

जानकीबाईने त्यांची विनंती मान्य करून त्या नातीलाही ठेवून घेतले. पण त्या दिवसापासून तिच्या इतर नातवंडांच्या लक्षात आले की आपली आजी या नातीच्या बाबतीत खूपच पक्षपात करते आहे. सर्व मुलांना एकाच पंक्तीला जेवायला वाढले, तरी आपल्या या नातीच्या पानात मात्र ती इतरांपेक्षा दही, तूप वगैरे जास्त वाढत असते! तिने जास्तीचे काहीही मागितले, तरी लगेच आजी तिला देते. ही गोष्ट त्या मुलांच्या मनात खटकू लागली. परंतु आजीबद्दल आदर असल्याने अन् थोड्याशा भीतीने कोणीच काही बोलले नाही. जानकीबाईच्या सर्वात मोठ्या नातवाला मात्र याबद्दल काहीच वाटत नव्हते. त्याला हा प्रकार मुळीच गैर वाटला नाही.

सुट्टीला सर्वजण परत विशालपुरला गेले. थोरला विवेक सोडून बाकीच्या नातवंडांनी आपापल्या आईजवळ आजीच्या पक्षपाताबद्दल तक्रार केली.

यावर दोघीही सुनांनी ठरवले की

सुजाता अग्रवाल

याबद्दल सासूला जाब विचारायचाच! पण विचारण्यापूर्वी दोघींनी विवेकला नीट हकिकत विचारली.

विवेक म्हणाला, "मला तर आजी काही पक्षपात करते, असं वाटत नाही. मामीच्या मुलीला ती काहीही जास्त वाढत असली, तरी आमच्या समोरच वाढते नं? लपवून लपवून तर काही देत नाही ना?"

"तेच तर विचारतेय मी. तिला जास्त काय म्हणून? तुम्हालाही तितकंच वाढू शकतात नं त्या? मग हा त्यांचा पक्षपात नव्हे तर काय?" विवेकच्या आईने त्याला विचारले.

तरीही नकारात्मक मान हलवत विवेक म्हणाला, "तसं नाही आई! काहीही असलं तरी आपण आपली आजी ही 'आपली' मानतो. पण मामीच्या मुलीचं तसं नाही. ती किती झालं, तरी परक्या घरची! त्यामुळे तिच्यावर जरा जास्त प्रेम दाखवलं अन् काही जास्त वाढलं तरी आपलं काय जातंय असं?"

यावर सुना काही बोलणार, इतक्यात शेजारच्याच खोलीत हा सर्व संवाद ऐकत असलेली जानकीबाई तेथे येऊन सुनांना म्हणाली. "पहा, विवेक तसा लहानच आहे अजून. पण माझ्या पक्षपाताबद्दल त्यानं काही तक्रार नाही केली. त्यानं खरं कारण शोधायचा प्रयत्न केला. ठीक आहे, हा प्रश्नही मिटवून टाकू या. आपण काही इतकी दरिद्री नव्हे, की जास्तीचं दूध-तूप खरेदी करू शकत नाही! मी यापुढे नीट लक्ष ठेवीन की माझ्या नातवंडांना तक्रार करायला काही जागा राहणार नाही."

जानकीबाईच्या या बोलण्याने सुनांचा राग पळून गेला अन् आपण अगीचय 'पराचा कावळा' केल्याबद्दल वाईटही वाटले!

बहुरूपा वसुन्धरा :

पोर्तुगीज योद्धा

'पोर्तुगीज योध्या' चा युद्धाशी काहीही संबंध नसून तो एक समुद्री प्राणी आहे. याची सर्वसाधारण लांबी ३० सें.मी. व जाडी १५ सें.मी. असते. याच्या डोक्यवरील तुऱ्यासारखा भाग एकाद्या नावेच्या शिडासारखा दिसतो. साधारणत: १८ व्या शतकात याचे अस्तित्व जेंव्हा नावाड्यांच्या लक्षात आले, तेंव्हा त्यांना याचा आकार पोर्तुगीज युद्धनौकेसारखा भासला; अन् त्याला नाव मिळाले 'पोर्तुगीज योद्धा'! पाण्याच्या पातळीवर त्याच्या शिडाचे फक्त टोकच दिसते. परंतु त्याखाली मात्र 'पोळिप्स' नावाच्या लहान लहान जंतूंची वसाहतच वसलेली आढळून येते. त्यातील लांब असणारे जंतु आहार पकडण्याचे काम करतात व छोटे जंतु तो पचवतात. हे छोटे किडे या प्राण्याच्या स्पर्श शृंगासारखे काम करतात. शिडासारख्या भागात हवा मरलेली असते व त्यामुळे हा प्राणी पाण्यावर तरंगू शकतो.

कफ्फा पासून कॉफी

कॉफीला तिचे नाव इथिओपियातील एक प्रान्त 'कफ्फा' पासून मिळाले. तेथे मेंढपाळांना एकदा असे दिसून आले की एका विशिष्ट झुडुपाची फळे खाल्ली की त्यांच्या मेंढ्या मोठ्या उत्साहाने आपल्या मागील टांगांवर जोरजोरात उड्या मारतात! स्वत: मेंढपाळांनीच मग ती फळे चाखून पाहिल्यावर त्यांना आपल्या शरीरात नवा उत्साह संचरतो असे आढळून आले. त्यांनी थोडी फळे एका पाद्र्याला नेऊन दिली. त्याने फळांपासून दारु बनवली. जेंव्हा ती दारु पाहिली गेली तेंव्हा लोकांच्या लक्षात आले की या दारुमुळे झोप पळून जाते, म्हणजेच थकवा नाहीसा करता येतो. या फळाला ते लोक 'कफ्फी' म्हणू लागले. कारण त्या फळांचा कफ्फा या प्रांताशी संबंध होता.

ऊदमांजराचा इशारा

ऊदमांजरे (बीव्हर) नदीनाल्यांच्या किनाऱ्यावरील उंच-उंच झाडे आपल्या तीक्ष्ण दातांनी अशा तऱ्हेने तोडतात की झाड पाण्यावर आडवे पडावे. अशा तऱ्हेने पाण्यावर एक बांध तयार होतो. झाड पाडले जाते तेंव्हां इतर प्राणी त्या खाली चिरडून मरु नयेत म्हणून ऊदमांजरे त्यांना इशारा देण्यासाठी आपल्या शेपट्या पाण्यावर जोरजोराने आपटत फिरतात, त्यामुळे विशेषत: इतर ऊदमांजरांना सूचना मिळते व ती तावडतोब पाण्यात उड्या मारून वेगाने पोहत सुरक्षित स्थानी पळून जातात. हे "बीव्हर" म्हणवळे जाणारे प्राणी १५ मिनिटांपेक्षा अधिक काळ पाण्यात राहू शकत नाहीत.